Հայ գրականություն, Արձակ, Պատմվածք

Շիրվանզադե
Արտիստը

Հինգ ամիս էր ընդամենը Օդեսայում էի, չորրորդ անգամ փոխեցի սենյակս: Փոքրիշատե մեծ քաղաքում բնակվող մենակեցի համար մի առանձին հաճույք էր ստեպ-ստեպ կացարան փոխելը: Անցնելով մի թաղից մյուսը, կարծում ես մի երկրից մյուսն անցար: Նոր հարևանություն, նոր միջավայր, երբեմն այլ կենցաղով ու ոգով:

Այս անգամ պիտի բնակվեի քաղաքի աղմկալի փողոցներից մինում, հինգ հարկանի մի տան երրորդ հարկում: Տանտիրուհիս իտալուհի էր, գեր, առողջ, ամրակազմ մի այրի՝ մոտ հիսուն տարեկան: Նրա ամուսինը եղել էր իտալական օպերայի հուշարար, շատ վաղուց հայրենիքից տեղափոխված Ռուսաստան: Մեռնելով՝ կնոջ ու միակ դստեր համար թողել էր իբրև ժառանգություն հին նոտաների մի մեծ կապոց և իտալացի արտիստների ծանոթությունը: Այրին, ապրելու ուրիշ միջոց չունենալով, պարապում էր սենյակներ վարձու տալով:

Հենց առաջին օրն ես ծանոթացա հարևաններիս հետ: Այդ ինձ համար նոր և բավական հետաքրքրական շրջան էր: Նա բաղկացած էր մեծ մասամբ իտալացիներից: Կար և մի ռուս ուսանող ու մի հրեուհի ատամնաբույժ, բավական գեղեցիկ, թեև ոչ էլ այնքան թարմ:

Կենտրոնը կազմում էր տանտիրուհու դուստրը՝ շիկահեր փղոսկրի պես փայլուն, մաքուր ատամներով և գեղեցիկ աչքերով քսան տարեկան Լուիզան: Նա երգում էր. ուներ զորեղ ու անուշ ձայն, պատրաստվում էր բեմին նվիրվելու: Գիտեր նվագել դաշնամուր, երաժշտության դասեր էր տալիս, փող ժողովում, որ գնա Իտալիա ձայնը մշակելու:

Առաջին օրն անծանոթ շրջանում զգացի սովորական անհարմարություն, երկրորդ օրն ընտելացա, իսկ մի շաբաթ անցած՝ բավական բարեկամացա բոլորի հետ: Մենք ճաշում էինք միևնույն սենյակում, միաժամանակ, միևնույն սեղանի քով: Երկու ժամից սկսած մինչև երեկոյան չորս-հինգ ժամը, ծիծաղ, երգ, նվագում, պար ու սրախոսություններ խառնվում էին միմյանց և ջերմացնում տարբեր ազգերի ու դավանությունների պատկանող մարդկանց բարեկամական մթնոլորտը:

Մի օր ճաշից հետո Լուիզան նստեց դաշնամուրի քով և սկսեց նվագել ինչ-որ վայլս: Բասոկոնտատո Չելլինին գրկեց կոնտրայլտո Լուկրեցիա Կաֆարելլիին ու սկսեց պարել: Բարձրացավ ընդհանուր ծիծաղ, որովհետև իրավ որ այդ մի զվարճալի զույգ էր. Չելլինին խիստ նիհար էր և շատ բարձրահասակ, Լուկրեցիա Կաֆարելլին, ընդհակառակը, խիստ գեր էր և կարճահասակ: Լուիզան նվագելով հանդերձ գեղեցիկ գլուխը ձգել էր հետ և անզուսպ քրքջում էր, լեցնելով սենյակը յուր անուշ ձայնի հյութալի հնչյուններով:

Զվարճության տաք միջոցին դռների մեջ նկարվեց ինձ համար մի անծանոթ կերպարանք: Ոչ ոք առաջին պահ չնկատեց նրան, բացի ինձանից, որ նստած էի դռների մոտ: Անծանոթը հենց առաջին վայրկյանից գրավեց ուշադրությունս: Ես դիտեցի նրան: Մոտ 16—17 տարեկան մի պատանի էր, նիհար, գունատ դեմքով, կուրծքը փոքր-ինչ ներս ընկած: Հագած էր մուգ-կապտագույն գոտևոր կարճ բաճկոն, որի կուրծքը զարդարված էր ասրյա խաչաձև ծոպերով, և նույն գույնի նեղ վարտիք: Ձեռին բռնած էր մի կակուղ կանաչագույն գլխարկ փետուրով զարդարված, նման այն գլխարկներին, որ դնում են թափառաշրջիկ հույն անդրիավաճառները կամ իտալացի երաժիշտները: Նրա դեմքի գծերը կանոնավոր էին ու նուրբ, աչքերն ունեին ինչ-որ մելամաղձիկ արտահայտություն: Դա այն երջանիկ դեմքերից էր, որոնք հենց առաջին հայացքով մարդու սրտում շարժում են համակրության զգացում:

— Բոն-ջուրնո,— ասաց նա, գլուխ տալով:

— Օհո՛, արտի՛ստը,— գոչեց ամենքից առաջ բարիտոն Կավալլարոն, որ մի բարեսիրտ մարդ էր մոտ երեսունուհինգ տարեկան:

— Արտի՛ստը, արտի՛ստը,— կրկնեցին մյուսները:

Նույն վայրկյանին պար, նվագում, ծիծաղ ընդհատվեցին, և բոլորի հայացքները դարձան դեպի պատանին:

— Ո՞րտեղ էիր, այսքան ժամանակ չէիր երևում,— հարցրեց Կավալլարոն:

— Սպասեցեք, նա տխուր է,— գոչեց Լուիզան և մոտեցավ պատանուն. — Էլի ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ ներս չես մտնում:

— Ո՞րտեղ է սինյորա Ստեֆանիան,— հարցրեց պատանին: Նրա ձայնը հուզված էր, դողում էր: Կար այդ ձայնի մեջ մի սրտաշարժ շեշտ, որ արտահայտում էր հեզության հետ և թախիծ:

— Ա՛ա, հասկացա, — ասաց Լուիզան,— Էլի մայրդ երևի հիվանդ է: Խե՛ղճ պատանի, դու սլանում ես երկինք, նա կպած է երկրին...

— Սինյորինա Լուիզա, ես ձեզ խնդրում եմ ինձ չխղճալ,— գոչեց պատանին վիրավորված,— սինյորա Ստեֆանիան այստե՞ղ է:

— Մայրս խոհանոցումն է:

Պատանին գլուխ տվեց շնորհալի ձևով ու հեռացավ:

— Նա չափազանց տխուր էր.— ասաց Կավալլարոն,— անշուշտ մայրն այս անգամ ծանր հիվանդ է:

— Չեմ կարծում,— նկատեց Լուիզան,— այդ կինը միշտ հիվանդանում է որդուն տանջելու համար: Խե՛ղճ պատանի...

— Խե՛ղճ,— կրկնեց ռուս ուսանողը կծու հեգնությամբ,— բայց նա չի ուզում, որ դուք նրան խղճաք, սինյորինա Լուիզա: Տեսա՞ք ինչպես վիրավորվեց:

— Նա հպարտ է ինչպես սպանական գրանդ,— ասաց Կավալլարոն, յուր բարի աչքերը թանձր ունքերի տակից դարձնելով դեպի ինձ,— և հպարտությունը սազում է նրա հեզությանը: Սինյոր, նրա կերպարանքն ինձ միշտ հիշեցնում է իմ եղբորը: Տաղանդավոր ջութակահար էր, մեռավ քսան տարեկան հասակում թևերիս վրա:

— Դուք ճանաչո՞ւմ եք Լևոնին,— դիմեց ինձ օրիորդ Ռաիսան, հրեուհի ատամնաբույժը:

— Ո՞չ: Երևակայեցեք, հարևաններ, պարոնը մեր արտիստին չի ճանաչում:

— Օ՛օ, այդ աններելի է,— գոչեցին Լուիզան ու Լուկրեցիա Կաֆարելլին:

— Իմ կարծիքով,— ասաց Կավալլարոն,— ով գեղարվեստասեր է, իրավունք չունի Լևոնին չճանաչելու: Նա իսկական արտիստ է, այո, հոգով, սրտով, արյունով, ամբողջ էությամբ արտիստ:

Իմ հետաքրքրությունը բոլորովին գրգռվեց: Ո՞վ է, վերջապես, այդ մանուկը, որ այդքան գրավել էր հարևաններիս համակրանքը:

— Եթե կամենում եք, իսկույն կծանոթանաք,— ասաց Լուիզան.— արժե այցելել նրան յուր ապարանքում: Գիտե՞ք ինչ,— դարձավ նա ընդհանուրին,— վատ չի լինիլ, եթե խմբովին գնանք

մեր արտիստի հիվանդ մորը տեսնելու: Այո՛, վատ չի լինի... Ես գնում եմ, ով ուզում է, թո՛ղ հետևե ինձ:

Այս ասելով, նա անմիջապես դիմեց դեպի դռները: Բացի ուսանողից և երկրորդական բարիտոն Բորելլիից, բոլորս հետևեցինք նրան, նույնիսկ հաստամարմին Լուկրեցիա Կաֆարելլին:

Արտիստը բնակվում էր նույն տան վերին հարկում, Լուիզան մեզ առաջնորդեց դեպի գլխավոր սանդուղքը, բարձրացանք չորրորդ հարկը: Այնտեղից նեղ, կեղտոտ, փայտյա սանդուղքով հասանք հինգերորդ հարկը, մտանք մի մթին անցք: Անմիջապես խփեց մեր քթին ճարպի մեջ տապակվող մսի անախորժ հոտը:

Լուիզան կանգ առավ մեկթևանի մի ցածր դռան առջև:

— Սինյոր Չելլինի,— ասաց նա,— ձեզ համար պիտի առաստաղը մի ֆուտ բարձրացնել:

— Իսկ սինյորինա Կաֆարելլիի համար դռները պիտի երկու ֆուտ լայնացնել,— հեգնեց Չելլինին կոնտրայլտոլի մարմնի հաստությունը, գրկելով յուր երկայն թևով նրա իրանը:
Մենք մտանք մի սենյակ, որ մի փոքր մեծ էր, քան մի մեծ հավաբուն: Այնտեղ, մութ անկյունում, պատի տակ երևում էր ինչ-որ բան, նման անկողնակալի, թե թախտի՝ չգիտեմ. սինյորա Ստեֆանիայի հաղթանդամ մարմինը թաքցնում էր նրան իմ աչքից: Մի քայլ առաջ գնալով, տեսա հնամաշ վերմակի տակ պառկած մի կնոջ դեմք: Նրա ճակատը կապած էր սև թաշկինակով, աչքերը հառած առաստաղին: Նա տնքտնքում էր ու ծանր հառաչում: Նրա ոտների կողմում կանգնած էր «արտիստը»: Ըստ երևույթին, նրա միտքը կլանված էր կամ մոր հիվանդությամբ, կամ մի ուրիշ հոգսով, որովհետև մեր երևալը աննկատելի մնաց նրա համար:

— Դե լավ, քիչ տնքտնքա,— ասում էր սինյորա Ստեֆանիան հիվանդին,— խոմ չես մեռնում: Սովորական հիվանդությունդ է էլի, վաղը կանցնի: Բա-բա-բա, տե՛ս մոտդ ինչ պատվավոր հյուրեր են եկել: Համարյա իմ բոլոր կավալերներն ու դամերը: Տղա, դարձավ նա Լևոնին,— երևի այդ դու ես անհանգստացրել մարդկանց:

Պատանին նայեց մեզ, չափազանց շփոթվեց և շտապեց սենյակի ընդամենը մի զույգ ջարդված աթոռներն առաջարկել յոթ հյուրերից չգիտեր ո՛ր մեկին:

— Պարոնը բժի՞շկ է:— հարցրեց հիվանդը, երբ տեսավ ինձ:

— Բժիշկ չէ,— պատասխանեց սինյորա Ստեֆանիան,— բայց, երևի, ցավդ բժշկից լավ կհասկանա: Քո հայրենակիցներից է...

— Հա՞յ,— գոչեց հիվանդը զարմանալով, թե ուրախանալով չգիտեմ և, գլուխը դանդաղ բարձրացնելով, նա նստեց անկողնում:

— Հա՞յ,— կրկնեցի ես զարմացած, որովհետև ինչ ազգի ասես սպասում էի այդ միջավայրում, բացի հայից:

— Այո՛,— ասաց օրիորդ Ռաիսան,— արտիստը ձեր հայրենակիցն է. զարմանալի է, որ չիմացար հենց առաջին տեսնելուց:

— Ո՞րտեղացի եք,— հարցրեց հիվանդը,— խոմ Բեսարաբիայից չե՞ք: Ո՞չ: Օ՛օ, այդ շատ լավ է, շատ լավ: Օ՛ֆ, օֆ-օֆ, Բեսարաբիայի հայերը աստված չունին, գազաններ են, չեն ուզում ցավս հասկանալ: Տե՛ր աստված, ոչ ոք ցավս չի հասկանում, ոչ ոք:

— Էլի մի՛ սկսիր հին երգդ,— գոչեց սինյորա Ստեֆանիան,— բավակա՛ն է:

— Ո՛չ, Ստեֆանիա, չեմ կարող լռել, սիրտս այրվում է: Դու էլ մայր ես, բայց զավակդ տղա չէ: Օ՜հ, երանի իմն էլ աղջիկ լիներ: Չգիտես, ինչ է անում նա: Հոր նման տանջում է ինձ: Պարոն,— դարձավ ինձ,— այդ փչացածն իմ միակ տղան է, հասկանո՞ւմ եք, միակ, ուրիշ զավակ չունիմ: Աստված սիրեք, խելքի բերեք նրան: Նա հոր ճանապարհով է գնում...

— Սովորական գանգատներ են,— շշնջաց ականջիս Լուիզան,— ուշադրություն մի՛ դարձնեք:

Ես նայեցի Լևոնին: Ամաչելուց նա երեսը դարձրել էր պատին, մեզ չէր նայում:

Լուիզան մոտեցավ նրան, բռնեց ձեռներից, երեսը դարձրեց յուր կողմը, ուղիղ նայեց աչքերին բարեկամական — ո՛չ, ավելի՛— սիրող քրոջ քնքուշ հայացքով: Ինձ թվաց, որ այդ հայացքը թափանցեց մինչև Լևոնի հոգու խորքը: Եվ ո՞ւմ հոգու խորքը չէր թափանցիլ այն: Լևոնը զվարթացավ և երախտագիտության զգացումով լեցուն աչքերով նայեց իտալուհու երեսին:

— Եթե օրինավոր որդի լիներ,— շարունակեց հիվանդը,— ձեզ նման պատվավոր հյուրերին այսօր այս խոզաբնում կընդունե՞ր: Տեսնո՞ւմ եք, աթոռներ էլ չունինք: Անամո՛թ, ի՞նչ ես ցցվել փայտի պես: Չե՞ս տեսնում հյուրերիս:

Լևոնը կրկին անգամ սենյակի մի զույգ աթոռներն առաջարկեց մեզ: Նստել անկարելի էր, այդ փոքրիկ սենյակում յոթ-ութ հոգի կանգնել միայն կարող էին: Լուկրեցիա Կաֆարելլին երկար չդիմացավ օդի սակավությանը, դուրս գնաց: Չելլինին հետևեց նրան, ասելով, թե «արտիստի» մայրը մեռնելու ախորժակ չունի դեռ, կարիք չկար անհանգստանալու:

Նրանց դուրս գնալուց հետո սենյակն այնչափ գոնե ազատվեց, որ ես կարող էի դիտել շուրջս: Այն, ինչ որ տեսա, ինձ հաճելի զարմացում պատճառեց: Մի անկյունում կախված էին աշխարհիս անվանի երաժշտապետների, նվագիչների, երգիչների ու երգչուհիների լուսանկարները հովհարի ձևով միմյանց միացրած: Մյուս անկյունում դրված էր մի փոքրիկ գրասեղան, ծանրաբեռնված զանազան էժանագին գեղարվեստական իրերով: Այնտեղ տեսա Բեթհովենի, Մոցարտի, Շեքսպիրի և Վագների կավյա կիսարձանիկները աղյուսի գույնով, մի հաստ խեցեղեն շվի, մի կոտրված սրինգ և ուրիշ այդպիսի պարագաներ: Սեղանի առաջին պատից կախված էին մի կիթառ, մի մանդոլինա և մի ինչ-որ թատրոնական զգեստ՝ նման Ռիգոլետտոյի հագուստին: Ամենահետաքրքրականը մի նկար էր պոլիտրայի վրա, որ ներկայացնում էր երկու պատանիների մենամարտությունը բռունցքներով մի փողոցային երգչուհու համար: Աղջիկն ընկել էր մեջտեղ գզգզված մազերով և աշխատում էր բաժանել ախոյաններին...

— Տեսնո՞ւմ եք,— շշնջաց ականջիս Կավալլարոն,— երաժշտություն, նկարչություն, պոեզիա, ոչինչ չի մոռացված:

Այդ միջոցին հիվանդը շարունակում էր գանգատվել:

— Ահա երեք օր է, առավոտներն էլ երեսը չեմ տեսնում: Նա չի քնում, Ստեֆանիա, չի քնում: Չէ՞ որ կարող է հիվանդանալ, հետո ես ի՞նչ անեմ, ո՞վ կպահի ինձ: Գիշեր-ցերեկ թատրոններումն է: Հոր ցավը որդուն է անցել: Անիծվի նրա գերեզմանը, օրս սևացրեց:

— Էլի՛ միևնույն գանգատները,— արտասանեց Լուիզան,— և ինչպե՞ս չի հոգնում այդ կինը: Եսամո՛լ...

Արդարև, հիվանդի աչքերի մեջ երևում էր եսամոլի հոգի, թեև գեղեցիկ էին այդ աչքերն և դեռ բավական վառվռուն մոտ հիսուն տարեկան կնոջ թառամած դեմքի վրա:

Հրաժեշտ տալիս նկատեցի մի բան. Կավալլարոն թաքուն Լևոնի ձեռի ափի մեջ սեղմում էր մի ոսկեդրամ, պատանին հրաժարվում էր ընդունել: Այդ ժամանակ բարիտոնը քայլերը դանդաղեցրեց, մնաց սենյակում, թույլ տալով, որ Լևոնը մեզ ուղեկցի:

Սինյորա Ստեֆանիան համառոտ պատմեց ինձ Լևոնի մասին հետևյալը։— Նրա հայրը եղել է թատրոնական վարսավիր և չափազանց գեղարվեստասեր։ Համեստ, գլուխը քաշ արհեստավորը հանկարծ անձնատուր է լինում հարբեցողության կործանիչ ախտին և ոչ առանց պատճառի։ Պարզվում է, որ անհույս սիրահարված է մի երգչուհու վրա։ Կուլիսների հետևում շուտով նա դառնում է ընդհանուր կատակների ու ծաղրի առարկա։ Արտիստներից սկսած մինչև վերջին թատրոնական ծառան ծիծաղում են նրա հանդուգն զգացման վրա դեպի մի գեղեցկուհի, որի երկրպագուների թվում անվանում են նաև տեղական քաղաքագլուխ, հայտնի միլիոնատեր ու բարեգործ հույն Մարազլիին...

Հալածանքն ու ներքին վիշտը ներգործում են վարսավիրի վրա այնչափ, որ սրտի դառնությունն օղու մեջ անգամ չի կարողանում խեղդել։ Մի օր նա ծեծում է ռեժիսորին, որ ծաղրելիս է լինում նրա շինած մի կեղծամը, անվանելով նրան «սրիկա»։ Նրան զրկում են թատրոնական վարսավիրի պաշտոնից։ Այդ ժամանակից նա դառնում է օղու և փողոցների անդառնալի սեփականություն։ Եվ մի երեկո ոստիկանները գտնում են նրան մի ծառի տակ, ձյունի մեջ թավալված, բերում են տուն։ Երեք օր չանցած՝ մեռնում է տիֆից, թողնելով կնոջն ու զավակին ճակատագրի հաճույքին։

Այրին, ամուսնու արհեստից զզված ու տանջված, ութ տարեկան Լևոնին հանձնում է մի ատաղձագործի և ինքը սկսում ուրիշների համար ճերմակեղեն կարել։ Երկու ամիս չանցած՝ մանուկն արհեստանոցից փախչում է ուսումնարան։ Բարի մարդիկ տալիս են նրա ուսումնավարձը։ Նա սովորում է գրել-կարդալը։ Այրին հանձնում է նրան հագուստեղենի վաճառատուն։ Մանուկը չի մնում այնտեղ։ Մի աներևույթ ձեռք մղում է նրան դեպի թատրոն։ Նա դառնում է աֆիշներ բաժանող օրական հիսուն կոպեկով և թատրոնների վերնահարկը բարձրանալու իրավունքով։ Անցնում է կուլիսների հետևը, կամաց-կամաց ծանոթանում է արտիստական աշխարհի հետ։ Այժմ բոլոր արտիստները ճանաչում են նրան, բոլորին նա ծառայություններ է անում, և բոլորը սիրում են նրան յուր հեզության և աշխուժության համար։ Նա ոչ մի ներկայացում բաց չի թողնում, մանավանդ իտալական խմբի ներկայացումները։ Նա ցերեկներն էլ թատրոնումն է կամ նրա շուրջը։

— Սինյոր, կզարմանաք եթե ասեմ, որ այժմ նա երբեմն ստեղծում է նորեկ անծանոթ արտիստի համար փառք մեր քաղաքում,— շարունակեց մոր փոխարեն Լուիզան։ — Այո՛, այո՛, սինյոր Չելլինի, մի՛ հակառակեք, այս ճիշտ է։ Նա ունի բազմաթիվ հույն և հրեա ընկերներ, որոնք զարմանալի հավատ ունին դեպի նրա ճաշակը և սիրում են նրան։ Դրանք կլակյորներ չեն, ո՛չ, այլ թատերասերներ։ Չգիտեմ, գուցե նրանք կաշառում են, բայց Լևոնը՝ ոչ, երբեք չի կարելի նրան կաշառել։ Սինյոր Կավալլարո, ճի՞շտ եմ ասում, թե ոչ։

— Նա ազնիվ է որպես նորածին և զգայուն՝ որպես քնարի լար,— արտասանեց բարիտոնը։— Նա իմ հանգուցյալ եղբոր տիպարն է...

— Բայց ինչպե՞ս է ստեղծում անծանոթ արտիստի համար փառք,— հետաքրքրվեցի ես։

— Առաջին ծափահարությամբ,— պատասխանեց Կավալլարոն։

— Չեմ հասկանում,— ասացի ես։

— Սինյոր, երևի չգիտեք ինչ ասել է արտիստի համար առաջին ծափն անծանոթ քաղաքում։ Շատ բան, երբեմն ամեն ինչ։ Դուք թատերասեր եք, նկատած կլինեք մի երևույթ։ Թատրոնական սրահում նստող հասարակությունը հազիվ է վստահանում առաջին ծափը տալ անծանոթ արտիստին։ Շատ անգամ, հոգով հիացած երգչի երգով, նա ամաչում է յուր հիացումը արտահայտել. կարող են նրան անճաշակ համարել։ Բայց ահա օգնության է հասնում Լևոնը։ Նա ազատ է հասարակական նախապաշարումներից, չի քաշվում առաջին ծափը տալ։ Խումբը հետևում է նրա օրինակին։ Այն ժամանակ հասարակությունը նույնպես ծափահարում է։ Մյուս օրը լրագրերը գրում են այդ ծափահարությունների մասին, և ահա անծանոթ արտիստի աջողությունը ապահով է։

— Եթե, իհարկե, արտիստը շնորհք ունի,— ավելացրեց Չելլինին:

— Այո՛, իհարկե:

— Բայց քո Լևոնը կարող է շատ անգամ անշնորհքին էլ տալ առաջին ծափը,— նկատեց Բորելլին:

— Ներողություն,— պատասխանեց Կավալլարոն, հեգնորեն ժպտալով,— մեր խմբի վերաբերմամբ գոնե նա դեռ այդպիսի սխալ չի գործել:

Ես գուշակեցի, որ Բորելլին դեռ չի արժանացել Լևոնի ծափին:

Վիճաբանությունը գուցե շարունակվեր, եթե կրկին ներս չմտներ Լևոնը: Այս անգամ նրա դեմքը բավական հանգիստ էր: Նա հրավիրեց Կավալլարոյին մի անկյուն և, շշնջալով ականջին, բաց թողեց նրա գրպանը մի ոսկեդրամ: Հետո իմացա, որ մեր դուրս գալուց հետո նա իր մոր բարձի տակ գտնում է այդ դրամը: Հասկանում է, որ Կավալլարոն պիտի դրած լինի, վերցնում է, բերում, վերադարձնում տիրոջը:

— Համառ ես, Լևոն, համառ,— գոչեց Կավալլարոն, շփելով պատանու գլուխը հայրական սիրով:— Դե լա՛վ, մի՛ նեղանար, նստի՛ր, մի փոքր խոսենք: Դու, իհարկե, երեկ թատրոնումն էիր:

— Էի՛:

— Հավանեցի՞ ր ինձ...

— Իհարկե:

— Ապա ինչո՞ւ երեսդ դարձնում ես ինձանից... Ա՛ա, կեղծո՞ւմ ես:

— Սինյոր Կավալլարո, երեկ դուք շփոթված էիք:

— Ե՞ս. ամենևին: Սխալվում ես:

— Ո՛չ, սինյոր, չեմ սխալվում: Երբ հանգիստ եք, երբեք չեք շեղվում: Մենք ամենքս իմացանք, որ ձեզ բարկացրել են:

— Քեզ այդպես է թվացել: Ոչ ոք ինձ չէր բարկացրել: Ահա տեսա՞ր, Լևոն, ինձ դեռ լավ չես ճանաչում:

Լևոնը նայեց Կավալլարոյի աչքերին այնպիսի պարզ ու խելոք հայացքով, որ կեղծել նրա մոտ անկարելի էր: Կավալլարոն ձեռը դնելով նրա ուսին, ասաց.

— Չես սխալվում, բարեկամս, երեկ ներկայացումից մի քիչ առաջ ես խոշոր վեճ ունեցա ռեժիսորի հետ:

— Ո՛չ, սինյոր Կավալլարո, ասացեք՝ դիրիժորի հետ,— ուղղեց Լևոնը համարձակ:

— Դու ո՞րտեղից իմացար:

— «Օ՛ Կարլո»-ն երգելիս՝ սինյոր Մարտինին կես տոն բարձր վերցրեց ձեզ շեղելու համար: Սինյոր Մարտինին բոլորի վերաբերմամբ անաչառ է, բացի իրանից: Ռեժիսորի պատճառով նա ձեզանից վրեժ չէր առնիլ: Նա քինախնդիր է միայն յուր անձնական հակառակորդների դեմ:

— Լսո՞ւմ եք, սինյոր,— դարձավ ինձ Կավալլարոն ոգևորված,— այս պատանու բերանով խոսում է ինքը երաժշտական բնազդը և դիտողական ձիրքը:

Լևոնը վեր կացավ, գլուխ տվեց, շնորհակալություն հայտնեց մեզ մեր այցելության համար և շտապեց դեպի դռները: Այլևս նա այնքան գրավել էր ինձ, որ կամեցա անպատճառ հետը խոսել:

— Հայերեն գիտե՞ք,— հարցրի ես, երևի, հայրենասիրական զգացումից դրդված:

— Գիտեմ:

Նա, ինչպես և յուր մայրը, խոսում էր ռուսերեն լեզվով տաճկական արտասանությամբ: Իտալացիներից միայն տանտիրուհիս և նրա աղջիկը գիտեին ռուսերեն, նաև Կավալլարոն: Մյուսների հետ Լևոնը խոսում էր իտալերեն:

Մի քանի հարցեր տվեցի նրան պարզ հայերեն լեզվով: Նա ապշած նայեց երեսիս և ժպտաց:

— Չե՞ս հասկանում,— դարձա ես ռուսերեն լեզվի օգնությանը:

— Այդ լեզուն եկեղեցական է,— խոսեց նա տաճկերեն լեզվով,— իմ իմացած հայերենն ահա այս լեզուն է:

Ինձ համար նորություն չէր Բեսարաբիայի հայերի մայրենի լեզու չիմանալը: Բայց առաջին անգամն էի պատահում մեկին, որ տաճկերենը հայերեն էր համարում:

Ես խնդրեցի Լևոնին այցելել ինձ շուտ-շուտ և իմ կողմից խոստացա այցելել նրան:

Նա ինձ երկար սպասել չտվեց: Հետևյալ օրն իսկ եկավ սենյակս և ուրախ-ուրախ հայտնեց, թե մայրն արդեն առողջանում է: Ուղիղն ասած, ես չէի հետաքրքրվում մոր վիճակով, ինձ զբաղեցնողը որդու ճակատագիրն էր:

Երբ խոսք բաց արի թատրոնի ու երաժշտության մասին, պատանին կերպարանափոխվեց, ինչպես կրակոտ սիրահար, երբ խոսվում է նրա սրտի ընտրյալի վերաբերմամբ: Ոգևորված նկարագրեց յուր լսած երևելի երգիչների ու նվագիչների տաղանդը: Վերջին յոթ տարվա ընթացքում նա լսել է գրեթե բոլոր նշանավոր երգիչներին ու նվագիչներին, որոնք այցելել էին Ռուսաստան Օդեսայի վրայով:

— Երևի դու էլ նվագում ես կամ երգում,— հարցրի ես:

— Ո՛չ, սինյոր:

— Չեմ հասկանում:

— Երգելու համար ձայն չունիմ:

— Իսկ նվագելու համար գործիքներ շատ ունիս սենյակումդ: Երեկ տեսա:

— Այո՛, նվագում եմ մանդոլինա և կիթառ:

— Նոտաներ գիտե՞ս:

— Սինյորինա Լուիզան սովորեցրել է: Դուք լսե՞լ եք նրա երգեցողությունը: Հիանալի ձայն ունի: Այնպես չէ՞: Հավանե՞լ եք: Իհարկե, ո՛վ չի հավանիլ: Օ՜օ, Լուիզային մեծ ապագա է խոստանում...

Նա լռեց, հառաչեց, հայացքը ձգելով դեպի անորոշ տարածություն: Ես նրա դեմքի վրա նշմարեցի հոգեկան գաղտնի տառապանքի արտահայտություն: Խոստովանում եմ, այն ժամանակ

նշանակություն չտվեցի նրա հառաչանքին: Եվ մի՞թե կարող էի երևակայել տասնույոթ տարեկան պատանու հոգին որևէ լուրջ վշտի ընդունակ:

— Այդ բոլորը լավ,— ասացի ես, — բայց դու ինչո՞վ ես կերակրում քեզ ու մորդ: Չէ՞ որ հայրդ ժառանգություն չի թողել:

— Գործ շատ կա, սինյոր: Պրոգրամներ եմ ծախում, ստատիստի դեր եմ կատարում բեմի վրա, պոչ եմ բռնում: Ա՛խ, սինյոր, եթե միջոց ունենայի, կսովորեի վիոլոնչել նվագել ու կմտնեի երաժշտական խումբը:
— Հիշո՞ւմ ես հորդ, Լևոն:

— Իհարկե, շատ լավ եմ հիշում:

— Ասում են, նա բարի մարդ էր:

— Այո՛, սինյոր, շատ բարի էր, միայն...

— Հարբում էր,— լրացրի ես պատանու խոսքը:

— Նա երբեք ինձ չէր ծեծում, չէր էլ բարկանում վրաս: Բայց ո՛չ, մի անգամ բարկացավ, հիշում եմ...

— Երևի չարություն էիր արել:

— Այո՛: Այն ժամանակ նրա խանութն ահա այն անկյունի կապույտ տան ներքին հարկումն էր: Ամեն օր գնում էի այնտեղ կեղծամներ սանրում: Մի օր նա տխուր էր շատ: Մի ժեներալ եկավ երեսը սափրել տալու: Նրա մոտ միշտ մեծամեծներ էին գալիս: Ես վերցրի մի սանր, վրեն քաշեցի մի թուղթ ու սկսեցի շրթունքներովս նվագել: Ժեներալը բարկացավ ու հորս հրամայեց ինձ դուրս անել: Հայրս մոտեցավ, ականջս քաշեց ու, վզակոթիս տալով, վռնդեց դուրս: Բայց հետո, երբ ժեներալը գնաց, կանչեց ինձ ներս, աչքերս սրբեց, համբուրեց ու ասաց. «Եթե դու կունենաս երաժշտական ընդունակություն, ինձ գրավ կդնեմ, քեզ չեմ թողնիլ առանց ուսման»: Այո՛ սինյոր, շատ լավ մարդ էր, թեև հարբում էր: Սինյոր, ներեցեք, ո՞ր ժամն է:

— Տասնումեկ:

— Օ՛օ, ես ուշացա: Ներողություն, էլի կգամ: Ձեր սենյակը լավն է: Դուք ինձ գրքեր կտաք կարդալու, այո՞: Շնորհակալ եմ: Ցտեսություն: Այսօր Կալաֆատիի բենեֆիսն է: Թատրոնը լիքն է լինելու: Պետք է գնամ պոչ բռնեմ:

Ես կամեցա հարցնել՝ ինչ ասել է «պոչ բռնել», բայց Լևոնն արդեն չքացել էր:

Կալաֆատին ընտիր երգչուհի էր:

Գնացի թատրոն տոմսակ վերցնելու: Կասի առաջ կանգնած էր գնողների մի երկայն շարք, որ հասնում էր մինչև փողոցի կեսը: Եղանակը սառն էր, խոնավ, անախորժ: Պիտի բռնեի շարքի վերջին տեղը և ամենաքիչը մի ժամ սպասեի մինչև հերթս հասներ: Ուզում էի վերադառնալ տուն, երբ լսեցի իմ ազգանունը: Դա Լևոնի ձայնն էր, որ կարող էի ճանաչել հարյուրավոր ձայների մեջ: Նա կանգնած էր կասից մի քանի քայլ միայն հեռու, երկու հրեաների միջև սեղմված:

— Տոմսա՞կ եք ուզում գնել,— հարցրեց նա տաճկերեն:

— Այո՛:

— Եկեք, տեղս բռնեցեք, ապա թե ոչ, շուտ չեք հասնիլ կասին:

Ես բռնեցի նրա տեղը: Նա գնաց կանգնեց շարքի վերջում: Այստեղ միայն իմացա՝ ինչ ասել է «պոչ բռնել»: Լևոնը կանգնում էր շարքի հետևում և, երբ բավական մոտենում էր կասին, յուր հերթը ծախում էր ցանկացողին հինգ-տասը կոպեկով: Հետո դարձյալ գնում էր ու շարքի հետևում կանգնում: Նա ամեն միջոց գործ էր դնում թատրոնից չհեռանալու համար: Նրա օդը, կերակուրը, կյանքը, ամեն ինչ թատրոնն էր:

Իմ հետաքրքրությունը այդ պատանու վերաբերմամբ արդեն այնքան մեծ էր, որ աշխատում էի ամեն օր նրան տեսնել:

Մի առավոտ նրա մոտ հանդիպեցի երկու անծանոթների, որոնց հետ յուր սենյակի դռների առջև կանգնած խոսակցում էր:

Մեկը յուր հասակի պատանի էր հնամաշ հագուստով, բայց գլխին նոր գլխարկ: Դեմքի գծերը բուն հրեական էին, աչքերը դեղնագույն, մազերը գրեթե կարմիր, երեսը ինչ-որ բծերով ծածկված, սակայն համակրելի:

Մյուսին ես շատ անգամ էի տեսել քաղաքի զբոսավայրերում ու թատրոնների առջև: Դա մոտ քսանուհինգ տարեկան երիտասարդ էր, այնքան նիհար, այնքան բարակ ու գունատ, որ կարծես մագաղաթից լիներ շինված: Նրա երեսը երկարավուն էր ու նեղ, աչքերը կլոր ու փոքրիկ, կոկորդի ոսկորը դուրս ցցված: Հարթ ու նոսր մազերը, մինչև ունքերը քաշած կակուղ գլխարկի տակից ցած իջնելով, յախուլի պես կպել էին բարակ պարանոցին և ընդգրկել կոկորդի մի մասը: Սև սյուրտուկի վրա հագած էր թիկնոցավոր վերարկու առանց աստառի, լայն թևերով: Մի ձեռին բռնած էր բազկի հաստությամբ մի դեղնագույն փշոտ փայտ, մյուս ձեռին՝ անկազմ գրքույկներ և տեղական լրագրերի համարները:

— Իմ ընկերներն են,— ասաց Լևոնը, անմիջապես ծանոթացնելով ինձ նրանց հետ:— Բանաստեղծ Չաուշենկո, Իցկո Մարգուլիս:

Ես հաճույքով սեղմեցի երկուսի էլ ձեռը:

— Չաուշենկոն սիրում է մարդկանց հետ ծանոթանալ յուր երկերի միջոցով,— ասաց լայն վերարկու հագած երիտասարդը, որ ինքն բանաստեղծն էր:

Եվ անմիջապես, գրքույկներից մեկը պահելով քթիս առջև, հարցրեց.

— Չէի՞ք կամենալ արդյոք մի օրինակ վերցնել:

— Հաճույքով:

Գրքույկի վերնագիրն էր. Часы горя и страданий; стихотворения Леонида Николаевича Чаушенко.

— Դուք գուցե զարմանաք, մոսյո,— ասաց նա, դնելով վարտիքի գրպանը գրքույկի արժեքը,— որ ես, այսպես ասած, հանդգնեցի կապել ձեր վզին իմ երկը: Բայց մի՛ վրդովվեք, մարդիկ իրանց խիղճն են ծախում, Չաուշենկոն՝ յուր երկերը: Նախկին գրաշար եմ: Ինքս գրում եմ, ինքս շարում, ինքս տպում, ինքս վաճառում, ինքս էլ ուտում իմ սրտի արյան վաստակը...

— Իսկ ես նախկին և ներկա ջհուդիկ եմ,— ընդհատեց բանաստեղծի խոսքը Իցկո Մարգուլիս կոչված պատանին,— երբեմն լրագիրներ եմ ծախում, երբեմն էլ թատրոններում ծառայում: Նեղ տեղն ընկնելիս փողոցներում կոշիկներ եմ սրբում:

— Երևակայում է իրան ապագա Ռուբինշտեյն, — հեգնեց Չաուշենկոն:

— Ա՛խ, պարոն, արդյոք դուք երաժշտության ուսուցի՞չ եք: Ո՞չ: Ափսո՛ս: Ես կկամենայի ձեզանից դաշնամուրի վրա դասեր վերցնել: Ծիծաղի՛ր, Չաուշենկո, բայց էլի ե՛ս պիտի քո Часы горя и

страданий երաժշտության վերածեմ: Դե լա՛վ, գավազանդ մի՛ ցույց տուր, ես երկչոտ ջհուդներից չեմ, ես հրեա եմ: Արեվիդե՛րչի, սինյոր... Գնա՛նք, բանաստեղծ: Չիմբա, չիմբա-չիլալա՛...

Նա քամու արագությամբ թռավ դուրս: Չաուշենկոն հետևեց նրան, հաստ գավազանի ծայրն աղմուկով զարկելով փայտյա սանդուղքի աստիճաններին:

Փառք աստծո, այս անգամ Լևոնի մայրը տանը չէր. գնացել էր շուկա պարեն գնելու: Լևոնն ասաց, թե Չաուշենկոն ու Իցկո Մարգուլիսն եկել էին խորհրդակցելու իտալական խմբի առաջին երգչուհի Բարբինիի բենեֆիսի մասին: Պատրաստվում են արտաքո կարգի ցույցեր: Չաուշենկոն մտադիր է բենեֆիսի պատվին նվիրել երգչուհուն մի բանաստեղծություն, որ պետք է թարգմանել իտալերեն:

Ես, Լևոնին փորձելու համար, ասացի.

— Կցանկանայի իմանալ, դուք ի՞նչ գործ ունիք երգչուհիների բենեֆիսների հետ:

— Ինչպե՛ս թե ինչ գործ ունինք,— գոչեց նա զարմացած,— երգչուհիները գեղարվեստին չե՞ն ծառայում:

— Շատ էլ ծառայում են, հետո՞:

— Ամեն մարդ պարտավոր է պատվել գեղարվեստը:

— Գեղարվեստը շռայլություն է: Նա հարուստների համար է: Իսկ դու և քո ընկերները աղքատ եք...

— Հարուստներն արտիստներին նվերներ են անում, իսկ մենք՝ ցույցեր...

Հազիվ մի քանի րոպե խոսել էինք, երբ ներս մտավ Լևոնի մայրը: Դնելով պարենի զամբյուղը Շեքսպիրի քթի առջև, նա իսկույն ևեթ հարձակվեց որդու վրա:

— Էլի փողոցային սրիկաները այստեղ էին, հա՞: Երևի, խորհուրդ ունեիք: Մի շաբաթ է՝ գլուխս ցավեցնում եք այդ երգչուհու բենեֆիսով: Պարոն, տեսա՞ք, խոմ տեսա՞ք այս անզգամի ընկերներն ովքեր են: Ի՞նչ կարող է սովորել այդպիսիներից: Փո՛ւչ, փո՛ւչ զավակ...

Երբեմն մայրերը կարող են իրենց հարազատ զավակների թշնամին լինել: Անշուշտ Լևոնի մայրը սիրում էր որդուն, բայց չէր տեսնում յուր և նրա մեջ եղած վիհը, այն ահագին վիհը, որ չէր կարելի լեցնել ու հարթել անվերջ նախատինքներով: Մի անգամ այս մասին խոսում էինք մեր սեղանատանը. սինյորա Ստեֆանիան և Բորելլին պաշտպանեցին մորը, իսկ մյուսները՝ որդուն: Ռաիսան ասաց.

— Մեզ՝ հրեաներիս, համարում են նյութապաշտ: Ես դեմ չեմ, ճիշտ է. բայց, հավատացեք, ոչ մի հրեա, մանավանդ հրեուհի յուր որդու վերաբերմամբ այդ քրիստոնյա կնոջ չափ նյութամոլ չէր լինի: Հրեան խելոք կերպով է հարստահարում յուր որդուն: Եթե յուր որդու մեջ տեսնում է երաժշտական կամ երգելու ձիրքը, աշխատում է հենց այդ ձիրքը շահագործել: Նա չի ստիպում նրան արհեստավոր կամ վաճառական դառնալ:

Երկու անգամ Լևոնն իմ ներկայությամբ լաց եղավ, երբ մայրը հանդիմանում էր նրան իբրև «անպետք» զավակի: Նա փաթաթվեց մոր պարանոցին, գոչելով.

— Մա՛մա, մա՛մա, մի՛ բարկանալ, ես քեզ սիրում եմ:

Օ՛օ, ո՛չ, այդ պատանին չէր կեղծում: Նա սիրում էր մորն անչափ, և այս նրա դժբախտության պատճառներից մեկն էր:

— Կարելի՞ է,— լսեցի մի առավոտ դռների հետևից Լևոնի ձայնը, երբ դեռ անկողնից չէի վեր կացել:

Ուրախությամբ հրավիրեցի նրան ներս: Նա գլխաբաց էր, երեսն անլվա, աչքերի սպիտակուցները դեղնած, մազերը գզգզված, դեմքը մագաղաթի պես գունատ: Կոնատակին պահած էր մանդոլինան և այնպես ամուր սեղմած, որ, կարծես, վախենում էր ձեռքից խլեն: Նրա բաճկոնի կոճակները բաց էին, փողկապ չուներ, շապկի եզրերը բաժանվել էին և երևան էին հանում նրա նիհար կուրծքը: Ծնկների վրա կուչկուչված վարտիքի ծայրերը բարձրացել էին, երևում էին կոշիկների ականջները:

— Ներողություն, սինյոր,— ասաց նա, ցրված հայացքը պտտեցնելով չորս կողմը,— կարծում էի՝ վեր եք կացել:

Ես շտապեցի նրան հանգստացնել, թե հենց վեր էի կենում, երբ եկավ: Նա խնդրեց թույլ տալ իրան կես ժամ մնալու իմ սենյակում: Ոչ միայն կես ժամ, այլ միշտ, երբ կամենար և որքան կամենար, կարող էր օգտվել իմ սենյակից: Բայց այս անգամ ինձ շփոթեցրեց նրա այլայլված կերպարանքը:

— Ի՞նչ է պատահել,— հարցրի, կարծելով, որ թաքնվում է ինչ-որ հալածողներից:
Մի քանի վայրկյան չպատասխանեց: Ես հարցս չկրկնեցի, սկսեցի հագնվել: Նա մոտեցավ դռներին, նայեց դեպի դուրս ու հետ եկավ, կանգնեց սենյակի մեջտեղում, ավելի ամուր սեղմելով մանդոլինան կռան տակ:

— Գիտե՞ք, սինյոր,— ասաց,— կարող է մայրս գալ:

— Ի՞նչ անենք, թո՛ղ գա:

— Ես նրանից եմ փախել: Ուզում էր մանդոլինաս կոտրել, վառարան գցել:

— Ինչո՞ւ:

— Մինչև լույս չեմ թողել նրան քնելու, նվագել եմ: Հետո պատմեց, թե երեկ օպերային երաժշտական խմբի բենեֆիսն է եղել: Ներկայացումից հետո բոլոր երաժիշտները գնացել են հյուրանոց ընթրելու: Խմբապետը Լևոնին էլ հրավիրել էր: Ընթրիքի միջոցին մեկը վիոլոնչելով նվագել է, ի միջի այլոց, և՛ մի սպանական եղանակ՝ «Մադրիդի շրջմոլիկը»:

— Գլխիցս չէր դուրս գալիս այդ եղանակը: Ուզում էի անպատճառ սովորել այս գիշեր, որ չմոռանամ:

— Եվ սովորեցի՞ր:

— Այո՛:

— Ինձ համար կնվագե՞ս:

Լևոնի բնավորությունը պարզ էր: Նա կոտրատվել չգիտեր, ամեն բանի վերաբերվում էր հասարակ: Ես արդեն մի քանի անգամ լսելի էի նրա նվագումը: Վատ էր նվագում, թե լավ, չգիտեմ, միայն զգացվում էր և զգացնել տալիս լսողին:

Նա նստեց աթոռի վրա, գրկեց մանդոլինան: Առավոտյան արեգակի կիտրոնագույն շողերը սփռվել էին ներս: Լևոնի աչքերն անգիտակցաբար դարձան դեպի այդ շողերը, կարծես ինչ-որ գաղտնի մագնիսի զորությամբ: Ա՛խ, այդ վեր ուղղված աչքերը, այդ հեզ դեմքը: Անցել է ընդամենը երկու տարի, բայց կանցնեն շատ տարիներ, դարձյալ այդ օրը վառ կմնա հիշողությանս մեջ:

Ի՞նչ էր Լևոնի նվագածը՝ բացատրել չեմ կարող: Հիշում եմ միայն ինձ վրա գործած տպավորությունը: Կիսամերկ բևեռվել էի սենյակիս մեջտեղում և լսում էի բուռն զգացմունքների

վիժումը: Վիշտ և բերկրություն, փոթորիկ ու մեղմ թախիծը խառնվել էին «Մադրիդի շրջմոլիկի» մեջ. գոնե այսպես էր թվում ինձ: Գուցե դա մի կրակոտ, ասպետական ժողովրդի սրտի հրաբուխն էր, փոքր-ինչ կանոնավորված ինձ անհայտ մի հանճարի ստեղծագործ ուժով, բայց հետաքրքրականն ինձ համար նվագողն էր: Կարծես նյութեղեն պատանին չքացել էր, մնացել էր միայն նրա ստվերը: Նա չէր նկատում իմ ներկայությունը, քաղցր հնչյունների հեղեղով կլանված նյարդերը չէին զգում աշխարհի նյութականը: Կարծես հոգին ամբողջովին ձուլվել էր նվագած եղանակի հետ ու սլացել հեռու մի աշխարհ՝ ընտիր հոգիների կախարդական աշխարհը:

Երբ ավարտեց, մի քանի վայրկյան լուռ էր, անշարժ, աչքերը տակավին հառած արեգակի շողերին, որոնք հետզհետե գունատվում էին:

Ես չկարողացա ինձ զսպել, ոգևորված գոչեցի.

— Կեցցե՛ս, Լևոն, կեցցե՛ս...

Բայց նա չլսեց: Անշարժ էր. նուրբ շրթունքները, որոնք միշտ սեղմված էին, դողում էին նկատելի: Հանկարծ նրա ձեռները թուլացան, գլուխը մի փոքր թեքվեց ուսին, մանդոլինան հանդարտիկ սահեց կրծքից և ընկավ նիհարիկ ծնկների վրա: Եվ նրա դեպի շողերը հառված աչքերի մեջ նշմարեցի արցունք:

— Մանուկ, ինչո՞ւ ես լալիս,— գոչեցի կարեկցությամբ:

Նա ոտքի կանգնեց և, ճակատից հեռացնելով թանձր մազերը, տարօրինակ ձայնով արտասանեց.

— Վիոլոնչելիստն ինձ ասաց՝ Մադրիդի շրջմոլիկը դժբախտ է եղել: Ցուրտ գիշերները երգել է գրանդի աղջկա լուսամուտի տակ և լաց եղել... Նրա հայրը աղքատությունից մի օր կախվել է ծառի վրա, խեղդվել:

Այդ ժամանակ ես չհասկացա նրա խոսքերի խորքերում թաքնված բուն վիշտը և կարծեցի զառանցում էր: Արդարև, զառանցում էր նա, բայց ինչո՞ւ և ի՞նչ...

— Ա՛խ, ներողություն,— գոչեց նա, հանկարծ ուշքի գալով,— ես... անքնությունից...

— Այո՛, Լևոն, անքուն ես: Եթե կամենում ես՝ հանգստացիր սենյակումս:

— Շնորհակալ եմ, սինյոր: Թո՛ւյլ տվեք միայն մանդոլինաս թողնեմ այստեղ: Մայրս կարող է նրան վառարանը գցել: Երեկ լուսամուտով փողոց շպրտեց կիթառս ու մի քանի լուսանկարներ:

— Լևոն, մայրդ չար կին է, — գոչեցի ես, մինչև հոգուս խորքը վրդովված այրու վայրենի արարմունքից:

Լևոնը չափազանց վշտացավ և սկսեց պաշտպանել մորը: Ո՛չ, ո՛չ, չար կին չէ նրա մայրը, ընդհակառակը, շատ բարի է: Նա սիրում է Լևոնին: Երբեմն քնած ժամանակ Լևոնը զգում էր, որ իրան թաքուն համբուրում է: Նա սիրում է, բայց սերը ցույց չի տալիս: Վախենում է, որ Լևոնը երես առնի, ավելի փչանա:

— Ավելի փչանա՞ս,— գոչեցի ես,— բայց մի՞թե դու փչացած ես:

— Ի՞նչ գիտեմ, սինյոր, մայրս ասում է՝ «ով յուր ծնողների կամքը չի կատարում, փուչ որդի է»:

— Է՛հ, ուրեմն, ինչո՞ւ չես կատարում մորդ կամքը,— հարցրի դիտմամբ, կամենալով փորձել նրան:

Նա մի տխուր հայացք ձգեց երեսիս, ոչինչ չասաց: Ես այդ հայացքի մեջ կարդացի նրա անզորությունը՝ դառնալ մոր կամքի հլու զավակ: Անվիճելի էր, որ նա շուտով կհրաժարվեր կյանքի բոլոր բարիքներից, քան թատրոնից:

Ճաշի միջոցին պատմեցի նրա տարօրինակ տրամադրության մասին: Լուիզան լսեց լարված ուշադրությամբ: Նրան նկատելու չափ շփոթեցրեց այն, ինչ որ Լևոնը, ասել էր «Մադրիդի շրջմոլիկի» մասին: Կավալլարոն խորհրդավոր ժպտում էր և գլխով հանդիմանական շարժումներ անում, Լուիզայի աչքերին նայելով: Ուսանողը նկատեց, թե Լևոնն անոր մալ էակ է, մի տեսակ հոգեկան հիվանդ: Նրա հասակի ու զգացումների մեջ չկա համերաշխություն: Իսկ ուղեղը զարգանում է անկանոն: Այս նկատողությունը չափազանց վրդովեցրեց Կավալլարոյին: Չխնայելով ռուս լեզվի քերականական կանոնները, նա սկսեց հակաճառել.

— Հոգեկան հիվանդ, հոգեկան հիվանդ. վերջին ժամանակ կարծես գիտությունները հենց նրա համար են սովորում, որ բոլոր տաղանդավոր մարդկանց հիվանդ համարեն: Ո՛չ, պարոններ, իսկական հոգեկան առողջները հենց Լևոններն են: Միայն նրանք դժբախտ են, սինյոր ստուդենտ, հասկանո՞ւմ եք. դժբախտ, որ չեն ծնված կյանքի բարեհաջող պայմաններում: Փոխանակ գիտնականորեն բացատրելու այդ պատանիների հոգին, օգնեցեք նրանց. ահա՛ ինչ: Մի՛ թողնեք ադամանդը փողոցի ցեխի մեջ: Ափսո՛ս է Լևոնը:

— Նա օրից-օր հալվում է մոմի պես,— շարունակեց Կավալլարոն կարեկցաբար,— նրա կազմը նուրբ է, չի կարող դիմանալ այդ տեսակ ապրուստի: Երբեմն գիշերը, հազիվ անկողին պառկած, վեր է կենում, գնում կանգնում է կասի առջև, առանց վերարկուի, մի քանի կոպեկ վաստակելու համար: Վաստակածի մի մասն էլ թատրոնի վրա է ծախսում: Ահա վաղը սինյորա Բարբինիի բենեֆիսն է: Դա նրա ամենասիրելի երգչուհին է: Համոզված եմ, որ այժմ իրան տանջում է, որպեսզի կարողանա որևէ կերպ վաղվա ցույցերը գեղեցկացնել...

Հետևյալ երեկո ես թատրոնումն էի: Նստած մի բարեկամ ընտանիքի հետ օթյակներից մեկում, նայում էի դեպի վերնահարկ: Բազմաթիվ գլուխների մեջ, վերջապես, տեսա Լևոնին: Արմունկները պատնեշին հենած, գլուխն ափերի մեջ բռնած, աչքերը հառել էր բեմին: Նրա մի կողմում կանգնած էր բանաստեղծ Չաուշենկոն, մյուս կողմում՝ Իցկո Մարգուլիսը: Երբ բեմի վրա երևաց երգչուհի Բարբինին, Լևոնը գլուխը բարձրացրեց և ամենից առաջ ծափահարեց: Նրան հետևեցին Չաուշենկոն և Իցկոն, հետո վերնահարկի մի մասը: Նույն վայրկյանին մի քանի տասնյակ ձեռներ ձգեցին բեմի վրա ինչ-որ սպիտակ ու կարմիր ծաղիկներ, նաև գույնզգույն բարակ թղթի թերթիկներ: Գոյացավ մի ֆանտաստիկ անձրև: Պարտերն ակամա հափշտակվեց, և ամբողջ հինգ րոպե թատրոնը թնդում էր բուռն ծափահարություններից: Վերցնելով յուր գլխին տեղացող անձրևից մի կաթիլ՝ մի ծաղիկ, երգչուհին սեղմեց սրտին, անդադար գլուխ տալով աջ ու ձախ, հետո աչքերը բարձրացրեց դեպի վերնահարկ և օդային համբույրներ ուղղեց պատանի երկրպագուներին: Այս ավելի ոգևորեց նրանց և ավելի զորացրեց աղաղակներն ու ծափերը:

Լևոնը յուր մարմնի կիսով դուրս էր եկել պատնեշի հետևից: Կարծես ձգտում էր ծաղիկների հետ ընկնել երգչուհու ոտների տակ իբրև կենդանի զոհ գեղարվեստի:

Անցավ առաջին գործողությունը, երկրորդը, երրորդը. Լևոնի ոգևորությունը սաստկանում էր երգչուհու աջողության հետ զուգընթաց: Նա մերթ ծափահարում էր, ձեռները գլխից վեր բարձրացրած, մերթ աղաղակում. «Էվի՜վա, բրա՜վա, բրավի՜սսիմա»...

Վերջին գործողության կիսում Լևոնը հանկարծ չքացավ Չաուշենկոյի և Իցկոյի հետ, մինչև ներկայացման վերջը չերևաց այլևս:

Դուրս գալով խուռն բազմության հետ փողոց, տեսա հետևյալը:— Թվով երեսուն-քառասուն ոստիկաններ կազմել էին մի ընդարձակ շրջան՝ հեղեղված էլեկտրական ահագին լապտերների առատ լուսով: Թատրոնից դուրս եկողները հավաքվում էին շրջանի հետևում: Մուտքի մոտ մի կողմում խմբված էին հարյուրի չափ համալսարանական ուսանողներ, մյուս կողմում կանգնած

էին երկու կանոնավոր շարքերի բաժանված մի խումբ պատանիներ տասնուհինգից մինչև քսան տարեկան: Միակ չափահասը նրանց մեջ Չաուշենկոն էր: Նա ձեռին պահած էր մի թերթ թուղթ:

Ուսանողներից մի տասը հոգի ձեռներում բռնած էին մի-մի փոքրիկ փունջ ծաղիկների, իսկ պատանիները՝ մի-մի վառ կերոն:

Տեսարանը գեղեցիկ էր, հետաքրքրական: Գիտեի, որ Լևոնը հետին դեր չի կատարում նրա մեջ: Քաշվեցի մի կողմ և աչքերով որոնեցի նրան: Դժվար չէր գտնելը: Նա կանգնած էր պատանիների շարքերից մեկի գլխին, ձեռքին մի երկայն ձող, որի ծայրում վառվում էր հաստ մոմի կտորը: Ցուրտ չէ՞ր զգում նա առանց վերարկուի, նույնիսկ առանց կրկնակոշիկների, յուր բարակ պիջակում: Երևի չէր զգում, թեև եղանակը բավական ցուրտ էր: Նա հափշտակված էր յուր դերով, աշխատում էր կարգ պահպանել պատանիների շարքում: Կերոնների հրեղեն լեզվակները էլեկտրական ահագին լապտերների լուսո ներքո ներկայացնում էին դեղնագույն աղոտ բծեր՝ տկար, որպես աստղերը լուսնյակ երեկո:

Լևոնի նիհար դեմքը ստացել էր մի տեսակ բաց-մանիշակագույն երանգ: Նա հիշեցնում էր դեկադենտ նկարչի քմահաճ վրձինի տարօրինակ ստեղծագործություն: Սակայն այդ հիվանդոտ դեմքի վրա աչքերը փայլում էին հղկած պողպատի պես: Չորս կողմից էլեկտրականությամբ հեղեղված նրա մարմինը գետնի վրա չէր ձգում ստվեր. նա ինքը, կարծես, ստվեր լիներ: Նրա շարժումները արագ էին, ջղաձգական, լի ավյունով: Երբ խոսում էր, նույնիսկ հեռվից ինձ թվում էր, որ խոսում են նրա բոլոր նյարդերը, սրտի բոլոր թելերը: Ահագին բազմության մեջ ձայնն ինձ չէր հասնում, բայց գրազ կգայի, որ այդ ձայնը դողում էր հոգեկան բարձր հաճույքից յուր բոլոր ելևէջներով: Լևոնը երջանիկ էր:

Երբ երգչուհին դուրս եկավ թատրոնից երկրպագուներով շրջապատված, Իցկո Մարգուլիսն ամենից առաջ աղաղակեց. «ուռա՜»: Չաուշենկոն, գավազանով հետ մղելով նրան, մոտեցավ երգչուհուն ու տվեց նրան յուր ձեռքի թուղթը: Անշուշտ, այդ նրա ոտանավորն էր, հատկապես օրվա առիթով գրված:

Լևոնը գդակը վերցրեց և օդը գցեց: Նրա թանձր մազերից երկու շերտ ընկան նուրբ ճակատի վրա: Նրա օրինակին հետևեց պատանիների ամբողջ խումբը: Երևան եկավ Չաուշենկոյի նեղ, երկայնաձև գլուխը, հարթ, նոսր մազերով: Եվ կիսամերկ, կիսաքաղցած պատանիների տհաս ձայները՝ «բրա՜վա, բրավի՜սսիմա», խառնվելով միմյանց, կարծես, սառեցին ձմեռային օդում: Այդ վայրկյանին ես անիծեցի մտքումս երջանիկ երգչուհուն, որ թեկուզ ակամա, խելքից հանել էր այդ մատաղահաս էակներին և վտանգի էր ենթարկում նրանց կյանքը, ո՞վ գիտե, գուցե և՛ հոգին: Մի՞թե, արդարև, գեղարվեստն այնքան անողոք է յուր բարձրության վրա, որ յուր առջև ծունկ է չոքեցնել տալիս նույնիսկ անմեղությանը:

Երբ երգչուհին մոտեցավ թատրոնի առջև սպասող փառահեղ կառքին, մի քանի զույգ ձեռներ սկսեցին արձակել ձիերը: Կարծեցի, թե Լևոնն է սկզբնապատճառը և շտապեցի մտքումս հայհոյել բարեկամիս: Սակայն դեռ լավ չէի ճանաչում նրան: Նայեցի՝ չկար ո՛չ լծվողների և ո՛չ լծողների մեջ: Դրանք բացառապես ուսանողներ էին, որոնց թեթևամտությունը, երևի, անասնության էր հասնում:

Լևոնի խումբն աջ ու ահյակ ուղեկցում էր կառքին՝ վառ կերոններով: Երգչուհին մեկ-մեկ ընդունում էր ուսանողներից փնջերը, փետում ու ծաղիկները սփռում պատանիների վրա, իսկ ուսանողներին վարձատրում էր օդային համբույրներով:

Ճեղքելով ամբոխը, ես մոտեցա բարեկամիս:

— Ա՜ա՜, դուք է՞լ այստեղ եք,— գոչեց նա, հևալով,— լսեցի՞ք ինչպես երգեց, լսեցի՞ք...

— Այո՛, Լևոն, հիանալի երգեց: Բայց այդ ուսանողնե՞րը... Ի՞նչ են անում... Մի՞թե դու հավանում ես այդպիսի ցույցեր:

— Աստված մի՛ արասցե:

— Մենք անասուններ չենք,— ասաց Իցկո Մարգուլիսը:

— Այո՛, մենք մարդիկ ենք,— գոչեց Չաուշենկոն, վրդովված.— Է՛յ պարոնայք ստուդենտներ, մի ձգեք ձեր մունդիրի վարկը. Է՛յ պարոններ, ամոթ է...

— Մտի՛կ արեք,— գոչեց Լևոնը,— ինքն էլ չի հավանում. ուզում է իջնել կառքից... Բայց ո՛չ, չի իջնում... Ա՜ա... Վի՛տյա, Պետրո, Մերգել, Խայս, հանգցրեք կերոնները... Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ սպասեցե՛ք... Նա իջնում է կառքից... Իջավ, իջավ... Ձիերը լծում են... Կարի՛սսիմա, կեցցե՛ Բարբինի. էվի՛վա, բրա՛վա, բրավի՛սսիմա, առա՛ջ, առա՛ջ...

Եվ, կերոնը բարձրացրած, աղաղակելով, չքացավ ամբոխի մեջ, յուր հրեա և հույն ընկերների հետ... Նրանց հետևեց Չաուշենկոն, լայն վերարկուի փեշերը օդի մեջ ֆրֆռացնելով պատառոտված առագաստների պես...

Ես տուն վերադարձա ծանր տպավորության տակ: Այդ գիշեր երազումս տեսա Լևոնի հորը: Թշվա՛ռ վարսավիր: Նա հարբած, կեղտոտ ու պատառոտված հագուստում շնթռկել էր թատրոնի մուտքի առջև: Անցորդները հեգնում ու ծիծաղում էին նրա անհույս սերը, որ, ո՛վ գիտե, գուցե առաջացել էր գեղարվեստի սիրուց: Այսպես էի ես միշտ պատկերացնում վարսավիրին, այսպես էլ տեսա նրան երազումս...

Զարթնելով, փափագ զգացի Լևոնին տեսնելու: Բարձրացա վերև: Տանը չէր: Մայրն ինձ հանդիպեց արտասուքը աչքերին և գանգատվեց, թե գիշերը տուն է վերադարձել երեք ժամին: Այսօր զարթնել է թե չէ, իսկույն տնից դուրս է եկել:

— Պարոն,— աղերսեց այրին,— դուք կարող եք նրան խելքի բերել: Նա սիրում է ձեզ, կլսե ձեր խոսքերը: Նա գնում է հոր ճանապարհով: Վերջն իրան հարբեցողության կտա և շան պես կթավալվի փողոցներում:

— Նա այդ չի անիլ, խելոք է:

— Ա՛խ, պարոն, կարծում եք հայրը հիմա՞ր էր: Ո՛չ, նա էլ խելոք էր: Բայց խելքից հանեցին, օրս սևացրին: Ամուսնուս ձեռքիցս խլեցին, չեմ ուզում որդուս էլ խլեն... Պարոն, օգնեցեք, ես մայր եմ, հասկանո՞ւմ եք, մայր...

Այո՛, մայր էր այդ կինը, գիտեի, որ սիրում էր որդուն ու տանջվում նրա պատճառով: Այժմ խղճում ու մինչև անգամ ցավակցում էի նրան, բայց դարձյալ անախորժ էին ինձ համար նրա անվերջ գանգատները, նրա եսամոլ հոգացողությունը որդու համար:

Կեսօրից հետո կրկին բարձրացա վերև: Այս անգամ Լևոնը տանն էր, բայց անկողնում պառկած: Նրա վտիտ այտերի վրա նշմարեցի անսովոր կարմրություն: Բռնեցի բազուկը. երակը զարկում էր ուժգին: Անշուշտ երեկ մրսել էր: Բայց չէր հանձն առնում հիվանդությունը: Նա ուրախ էր և, օգտվելով մոր բացակայությունից, հայտնեց յուր ուրախության պատճառը: Բարձի տակից հանեց մի լուսանկար և, ցույց տալով, հարցրեց.

— Ճանաչո՞ւմ եք:

Այդ երեկվա երջանիկ երգչուհու լուսանկարն էր:

«Իմ սիրելի արտիստին», կարդացի լուսանկարի ճակատին:

— Ամենքն էլ ինձ արտիստ են կոչում,— ասաց Լևոնը,— չգիտեմ ինչու: Այսօր գնացել էի նրան շնորհավորելու երեկվա աջողության համար... Ծաղիկներ էի տարել: Հրավիրեց ներս, կոֆեով հյուրասիրեց: Բավական խոսեցինք... հարցնում էր՝ ինչքան եմ վաստակում: Խաբեցի, ասացի՝ հայրս ժառանգություն է թողել: Վախենում էի, որ փող առաջարկի ինձ: Նա նվիրեց ինձ յուր լուսանկարը: Ես համբուրեցի նրա ձեռքը, նա էլ իմ ճակատը: Օ՜օ, սինյոր, ես շատ երգչուհիներից ունեմ այդպիսի նվերներ, ահա՛, այն ալբոմը լիքն է...

Եվ այս վարձատրությամբ նա գոհ ու երջանիկ էր:

— Բայց ես մի լուսանկար ունիմ,— շարունակեց նա,— ալբոմում չեմ պահում: Մայրս սպառնում է բոլորն այրել, վախենում եմ այս մեկն էլ այրի... իսկույն ցույց կտամ...

Նա բարձրացավ տեղից, պիջակի գրպանից հանեց մի ծրար, ծրարի միջից թանկագին լուսանկարը: Ես կարդացի հետևյալ մակագիրը. «Իմ ապագա երկրպագուին—Լուիզա»:

— Օ՜հ, ճիշտ է, բոլորովին ճիշտ, սինյոր: Ես նրա ապագա երկրպագուն կլինեմ: Լուիզան փայլուն ապագա ունի. կտեսնեք, սինյոր, կտեսնեք... Բայց այս ի՞նչ է, գլուխս պտտեց, պառկեմ...

Երբ տիկին Ալմաստը— Լևոնի մայրը— ներս մտավ, խորհուրդ տվեցի բժիշկ հրավիրել: Լևոնը գլուխը բարձրացրեց, նստեց անկողնում: Ի՞նչ բժիշկ, ո՞վ է հիվանդ, հարկավոր չէ բժիշկ... Ես հասկացա նրա միտքը, վախենում էր, որ բժիշկն արգելի նրան տնից դուրս գալու:

— Երեկոյան յոթ ժամին երրորդ անգամ բարձրացա վերև և նրան չտեսա: Տիկին Ալմաստն ասաց, թե իմ դուրս գալուց հետո թաքուն հագնվել է ու փախել...

Անմի՜տ պատանի. նա վտանգի էր ենթարկում յուր կյանքը: Ես իսկույն դուրս եկա փողոց. գիտեի ուր կարող է լինել: Հանդիպեցի նրան թատրոնի մուտքի առջև:

— Պարոններ, չե՞ք կամենում պրոգրամ գնել,— դիմում էր նա անցորդներին, առաջարկելով նույն օրվա ներկայացման ծրագիրը:

Մարդիկ անցնում էին անտարբեր, անգամ չնայելով նրան, իսկ ոմանք կոպտությամբ գոռում էին. «գնա՛, կորի՛ր»: Եվ Լևոնի հպարտ հոգին կրում էր այդ վիրավորանքները համբերությամբ: Իմ սիրտը մորմոքվեց, երբ նայեցի նրա կապտած դեմքին:

— Գնա՛ տուն, գնա՛,— խնդրեցի ես,— դու բոլորովին հիվանդ ես...

— Ո՞վ ասաց հիվանդ եմ: Մա՞յրս: Նա միշտ կամ իրան է հիվանդ երևակայում, կամ ինձ: Այս երեկո նոր օպերա է ներկայացվում, ես տո՞ւն գնամ: Ո՜չ, սինյոր, ահա իմ տունը...

Նա ցույց տվեց թատրոնը և ժպտալով հեռացավ: Հեռվից լսում էի նրա ձայնը.

— Պարո՜ն, պրոգրամ, պրոգրամ, չե՞ք կամենում, նոր օպերա է, հետաքրքրական, պրոգրամ, հատը տասը կոպեկ...

Մյուս օրն առավոտյան դարձյալ բարձրացա վերև և էլի նրան անկողնում տեսա: Միևնույն տանը բնակվում էր մի հրեա բժիշկ: Շտապեցի նրան հրավիրել: Քննեց հիվանդին, դրեց ինչ-որ դեղ: Երկու օր հազիվ կարողացանք Լևոնին տանը պահել, երկրորդ երեկո լաց եղավ, երբ արգելեցինք թատրոն գնալ: Բարեբախտաբար, երրորդ օրը տաքությունն անցավ:

Ձմեռային սեզոնը վերջացավ: Իմ հարևան արտիստները հենց մեծ պասի առաջին օրն ուղևորվեցին իրենց հայրենիքը: Այդ օրը տխուր էր ոչ միայն Լևոնի, այլև ինձ համար. այնքան արդեն վարժվել էի հարևաններիս շրջանին:

Մենք մինչև կայարան ուղեկցեցինք իտալացիներին: Հրաժեշտ տալիս՝ Կավալլարոն երեք անգամ բարեկամաբար համբուրվեց Լևոնի հետ...

Հենց նույն օրը Լուիզան ինձ ասաց, թե ինքն էլ ամենաուշը մի ամսից ուղևորվելու է Իտալիա: Հարցը վճռված էր. սինյորա Ստեֆանիան վաղուց էր հաշտվել աղջկանից բաժանվելու մտքի հետ:

Երբ հայտնեցի Լևոնին Լուիզայի ուղևորության մոտալուտ ժամանակը, ինձ այնպես թվաց, որ լուրը նրա վրա առանձին տպավորություն չգործեց: Գուցե այդ նրանից էր, որ նույն օրերը նա առհասարակ շատ տխուր էր տրամադրված: Մեծ պասի առաջին շաբաթն էր, թատրոնները փակ էին: Լևոնն ամեն օր գնում էր քաղաքային թատրոնի շուրջը գտնվող գեղեցիկ պարտեզը, նստում այնտեղ ու նայում հսկայական շինությանը: Հետո գլուխը կրծքին թեքած, ով գիտե ինչ խորհրդածությունների մեջ, վերադառնում էր տուն: Նա նորոգել էր տվել մոր ձեռքով լուսամուտից փողոց շպրտված կիթառը, նվագում էր: Երբեմն գալիս էր ինձ մոտ և իմ առաջարկությամբ մանդոլինա նվագում: Մի անգամ թախանձեցի նրան կրկնել «Մադրիդի շրջմոլիկը». մերժեց:

Օպերային փոխարինեց դրաման: Մեծ պասի առաջին կիրակուց սկսվեցին ներկայացումները: Լևոնը մտավ յուր դերի մեջ, բայց ո՛չ նախկին սիրով. դրաման օպերայի չափ չէր սիրում, մանավանդ որ եկվոր խմբի մեջ չկային գրավիչ ուժեր: Սակայն պատանուն պաշարել էր ուրիշ տեսակ աշխույժ, որ ինձ անհանգստացնում էր: Նա ամեն օր գալիս էր ինձ մոտ, վերցնում մանդոլինան, նստում լուսամուտի մոտ, նվագում «Մադրիդի շրջմոլիկը»: Երբեմն հանկարծ ընդհատում էր նվագումը, մանդոլինան շտապով դնում էր սեղանի վրա ու դուրս վազում: Նա գնում էր Լուիզայի մոտ, նստում և երկար ու երկար հարցուփորձ անում առաջիկա ճամփորդության մասին: Եվ բարեսիրտ Լուիզան երբեք չէր ձանձրանում նրա հարցերից, որովհետև նրա համար հաճելի էր խոսել յուր ապագայի մասին:

— Գիտե՞ք,— դարձավ ինձ մի անգամ Ռաիսան,— նա ուղղակի սիրահարված է Լուիզայի վրա: Այո՛, կարող եմ երդվել որ սիրահարված է:

— Զգույշ եղեք, օրիորդ — ասացի ես,— Լևոնը կլսի ու կվշտանա:

Ես հիշեցի թշվառ վարսավիրին և վախեցա՝ միգուցե որդին ենթարկվի հոր վիճակին: Բայց բարեբախտաբար, Լուիզայի շրջապատողներն ավելի խելացի էին, քան այն երգչուհու շրջանը, որի վրա սիրահարված էր եղել վարսավիրը: Ռաիսան խոսք տվեց ինձ այլևս չխոսել Լևոնի նվիրական զգացումների մասին...

Հասավ, վերջապես, օրիորդի ուղևորության օրը: Մի շաբաթ էր, Լևոնն անճանաչելի էր դարձել. նա ուրախ էր ու զվարթ: Կարծես ինքն էր պատրաստվում ճանապարհորդելու: Գնում էր, գալիս, խոսում, զվարճախոսում: Չգիտեր ինչ աներ Լուիզայի սիրտը շահելու համար: Ուղևորության նախընթաց երեկո Լուիզան, ցույց տալով մի արծաթե գրչակոթ ասաց.

— Տեսեք ի՞նչ խելագարություն է արել ձեր հայրենակիցը: Չէ՞ որ այս նրա մի շաբաթվա աշխատանքի վարձն է:

— Նա նվիրել է ձեզ այդ գրիչը որ նամակներ գրեք իրան,— ասացի ես:

— Այո, և ես կգրեմ նրան: Խնդրեցի նրան հետ վերցնել նվերը, վիրավորվեց, քիչ մնաց լաց լինի:

Գնացքն ուղևորվում էր առավոտյան տասը ժամին: Մենք, սինյորա Ստեֆանիայի բոլոր կենողներս, գնացինք կայարան Լուիզային ճանապարհ դնելու: Կարծում էի, Լևոնն ամենից առաջ եկած կլինի այնտեղ: Սակայն նա չկար և չերևաց երկար ժամանակ: Այս անսպասելի էր. ի՞նչը կարող էր խանգարել նրան վերջին անգամ տեսնելու Լուիզային:

Սինյորա Ստեֆանիան ինձ հաղորդեց, թե Կավալլարոյից մի շատ սիրալիր նամակ է ստացել: Երգիչն ուրախությամբ հանձն է առնում հոգալ Իտալիայում Լուիզայի մասին, ղեկավարել նրա առաջին քայլերը:

— Նա շատ ազնիվ մարդ, է,— ավելացրեց տանտիրուհիս ուրախ-ուրախ,— հարազատ եղբոր պես կնայի Լուիզային: Ես աղջկանս բաց չէի թողնիլ, եթե չլիներ Կավալլարոն:

Երբեք Լուիզային այնչափ զվարթ ու զվարճախոս չէի տեսել, որչափ այդ օրը, չնայելով, որ մինչև կայարան գնալն երկու անգամ արտասվել էր մորից բաժանվելու պատճառով: Մի վայրկյան անգամ չէր հանգստանում, թռչկոտում էր ինչպես յոթ տարեկան աղջիկ, քրքջում էր, հրճվում յուր ճամփորդությամբ: Ամենքիս հետ կատակներ էր անում և բոլորին խոստանում առանձին-առանձին նամակ գրել: Նա լի էր ապագայի վերաբերմամբ քաղցր հույսերով և այդ հույսերը չէր թաքցնում մեզանից: Մի երկու տարուց հետո նա կվերադառնա մշակված, կատարելագործված ձայնով, կսկսի երգել օպերայում: Տեսեք, ինչպիսի աջողություն կունենա, ո՜րքան երկրպագուներ:

— «Իսկ նա՞,— անցավ մտքովս ակամա,— նրա մասին չե՞ս մտածում»:

—Բայց ո՞ւր է Լևոնը,— հարցրեց Լուիզան հանկարծ, կարծես գուշակելով իմ միտքը,— ա՜հ, իմացա ինչու համար է ուշանում: Ռիշելիեի փողոցով անցնելիս տեսա նրան ծաղկավաճառի խանութում: այդ պատանու սիրտը օվկիանոս է, ընդարձակ... Ահա նա, գալիս է... Տեսեք՝ ինչ է բերում, չէի՞ ասում... Անուղղելի՜...

Ճեղքելով կայարանի ամբոխը, Լևոնը մոտեցավ մեզ մի գեղեցիկ փունջ ձեռքին: Շատ վազելուց քրտնել էր ու սաստիկ հևում էր: Դիմելով ուղղակի Լուիզային, գդակը վերցրեց և գլուխ տալով փունջը ներկայացրեց:

Արդեն լավ ճանաչելով նրան, ես վախեցա միայն մի բանից՝ Լուիզայի հանդիմանությունից, եթե օրիորդն ամենաթեթև ակնարկ անգամ աներ, թե այդպիսի մի նվեր բոլորովին չի համապատասխանում Լևոնի աղքատ գրպանին, գիտեի, պիտի չարաչար վիրավորեր նրան: Բայց նա նրբազգաց գտնվեց. իսկույն ըմբռնեց Լևոնի հոգեբանությունը և այնպես հայտնեց յուր շնորհակալությունը, այնպես ժպտաց, հոտ քաշելով փնջից այնպես գովեց նվերը, որ պատանու այտերը կարմրեցին ներքին հաճույքից:

Այդչափ սրտագետ չգտնվեց Ռաիսան, նա հարցրեց Լուիզային.

— Կավալլարոն քեզ դիմավորելո՞ւ է Միլանում:

— Այո,— պատասխանեց սինյորա Ստեֆանիան:

— Մի՞թե նա այնտեղ է,— հարցրեց Լևոնը հուզված, դողդոջուն ձայնով:

— Նա եկել է Միլան հատկապես Լուիզային դիմավորելու համար,— պատասխանեց սինյորա Ստեֆանիան մի առանձին հաճույքով:

Այն հոգեկան հաճույքը, որ մի ժպիտով Լուիզան պատճառել էր Լևոնին, վայրկենաբար լրացավ, տեղի տալով գաղտնի նախանձի կրծող կրքին: Բայց Լևոնը գիտեր զսպել իրան չափահաս տղամարդի պես: Նա ասաց.

— Այդ լավ է: Սինյոր Կավալլարոն կօգնի սինյորինա Լուիզային:

Երկրորդ զանգակի միջոցին Լուիզան սկսեց վերջին հրաժեշտը տալ: Նա արավ ավելի, քան կարելի էր սպասել նույնիսկ յուր նման մի բարի, հասարակ և պարզասիրտ օրիորդից, որ վարակված չէր նախապաշարումներով: Ազատվելով մոր գրկից, ամենից առաջ Լևոնի ձեռն առավ

և... համբուրվեց նրա հետ, պարզ ընկերական կերպով: Հետո, շտապ-շտապ սեղմելով մեր ձեռները, փունջը ձեռին բարձրացավ կառախումբ:

Ես դիտում էի Լևոնին: Նա բևեռվել էր նույն տեղում, ուր արժանացավ Լուիզայի հրաժեշտի համբույրին, և նայում էր այն լուսամուտին, ուր պիտի երևար օրիորդը: Բնազդաբար բռնեցի նրա թևից և մի փոքր հեռացրի կառախմբից...

Ահա երևաց Լուիզայի զվարթ դեմքը լուսամուտից: Նա օդային համբույրներ էր ուղարկում մեզ: Մի քանի րոպե ևս, և լսվեց երրորդ զանգը, ու կառախումբը կամացուկ շարժվեց, այնպես անաղմուկ, որ կարծես նավ էր լողում: Այն ժամանակ միայն Լևոնը, սթափվեց և գլխարկը բարձրացնելով գոչեց իտալերեն.

— Բարի ճանապա՛րհ... Ցտեսությո՛ւն... Շուտո՛վ...

Տուն վերադարձանք երկուսս միասին ձիաքարշով: Ճանապարհին Լևոնը մի բառ անգամ չարտասանեց: Լուռ էի և ես. չէի կամենում ընդհատել նրա մտքերի թելը: Թե նա տանջվում էր՝ այս պարզ էր ինձ համար, թե նա երջանիկ է Լուիզայի համբույրով՝ այս էլ երևում էր: Բայց թև ի՞նչ էր մտածում՝ այս չիմացա. երևում էր միայն, որ նրան զբաղեցնողը սովորական մի միտք չէ...

Ես հրավիրեցի նրան սենյակս: Ինչ-որ պատճառով հրաժարվեց գալ: Արագ–արագ բարձրանալով վերև, չքացավ հինգերորդ հարկի բարձրության մեջ:

Այդ օրից ավելի քան մի շաբաթ անցավ, ես նրան չտեսա: Ինքը չէր գալիս սենյակս, իսկ ես բարձրանում էի վերև և միայն մորը հանդիպում:

— Ուշ գիշերին տուն է գալիս սենյակս, երբ ես քնած եմ, առավոտը գնում է, երբ քնած եմ: Բայց լավ որդի է, ամեն օր սեղանի վրա թողնում է հիսուն կոպեկ ողորմություն... անիծվի՛ նա...

— Տիկին,— գոչեցի ես բարկացած, բոլորովին համբերությունից դուրս գալով այրու անվերջ անեծքներից,— նա ձեր ծախքը տալիս է, հերիք է, էլ ի՞նչ եք ուզում...

Խեղճ կինն ապշած նայեց երեսիս ու մի քայլ հեռու դրեց: Երևի, շատ էի բարկացած, և նա չէր սպասում իմ կողմից այդչափ կոպտություն: Ես զղջացի. ինչ և լիներ, նա դժբախտ էր, գոնե այդպես էր համարում իրան:

— Հետաքրքրվե՞լ եք, արդյոք, ուր է գնում ամեն օր,— հարցրի ես, ձայնս մեղմացնելով:

— Շատ էլ հետաքրքրվում եմ, որ չի ասո՞ւմ: Կիթառն էլ ամեն օր հետը տանում է: Բայց ես կիմանամ՝ ուր է գնում, կիմանամ. չեմ թողնիլ որ կորչի հոր պես ...

Զարմանալին այն էր, որ թատրոնների շուրջն էլ չէի հանդիպում Լևոնին: Ես կատարելապես տխրում էի առանց նրան, մանավանդ որ սինյորա Ստեֆանիայի սեղանատունը զրկվել էր յուր հրապույրից: Այնտեղ այլևս չէին հնչում Լուիզայի մետաղային ձայնն ու վարակիչ ծիծաղը: Սինյորա Ստեֆանիան նրա ուղևորվելու հենց երկրորդ օրը դաշնամուրը վերադարձրել էր երաժշտական խանութ, ուսկից վերցրած էր ամսավարձով: Չկար ո՛չ նվագող, ո՛չ երգող, ո՛չ ծիծաղող: Ռաիսան և ուսանողը մտերմացել էին ու զբաղված էին իրանց մտերմությամբ: Ավարտելով ճաշը, նրանք շտապում էին հեռանալ իրենց սենյակները:

Ես ուրախությամբ կտեղափոխվեի մի ուրիշ բնակարան, եթե չվնասեի Ստեֆանիայի դրությանը: Նրա սենյակների մեծ մասը դատարկ էր, եթե ես էլ դուրս գայի, խեղճ կինը պիտի տուժեր:

Մի անգամ ճաշից հետո բուլվարումն էի: Այստեղից բացվում էր Օդեսայի գեղեցիկ տեսարաններից մեկը: Մոտ երկու հարյուր ոտնաչափ բարձրությունից երևում են ամբողջ նավահանգիստն ու ծովածոցը իրանց հազարավոր նավերով: Ես վաղուց էի կշտացել այդ տեսարանից: Նստած

ամբոխից հեռու մի առանձնակի նստարանի վրա՝ երաժշտություն էի լսում: Ակամա հիշում էի Լևոնի մանդոլինան, որ տասն օր էր որբացել էր սեղանիս վրա: «Ո՞ւր է նա այժմ»,— հարցնում էի ինքս ինձ, և հարցը մնում էր հարց:

— Բոնժուր, մոսյո,— լսեցի մի թույլ թոքախտավոր ձայն:

Գլուխս բարձրացրի և իմ առջև տեսա Չաուշենկոյին Իցկո Մարգուլիսի հետ: Այս հանդիպումն ինձ ուրախացրեց: Ես սեղմեցի նրանց ձեռը և իսկույն հարցրի Լևոնի մասին:

Չաուշենկոն հաստ գավազանը բարձրացրեց լայն վերարկուի տակից և, ցույց տալով նավահանգիստը, թատրոնական եղանակով ասաց.

— Այնտեղ է:

— Չաուշենկո, ինչո՞ւ այսօր ձևերդ տրագիկական են,— ասաց Իցկոն:

— Որովհետև, սիրելի ջհուդիկս, այնտեղ է կատարվում կյանքի տրագեդիան: Մարդիկ տանջվում են ու մեռնում խավարի մեջ: Գնա՛նք, տա՛ր ինձ այնտեղ, Իցկո: Չաուշենկոն արիստոկրատ բանաստեղծներից չէ, որոնք խորշում են ամբոխից: Մաքսիմ Գորկիի գրածները չես կարդացել, Չաուշենկոյինը կկարդաս: Ութ տարի ուսումնասիրել եմ արճիճային աշխարհը. այժմ ուզում եմ ուսումնասիրել նավահանգստի ամբոխը: Գնա՛նք, պարոն,— դարձավ նա ինձ,— դուք էլ գրող եք, գնանք, մի՛ ամաչեք:

— Գնանք, ուր ուզում եք, միայն թե Լևոնին ցույց տվեք:

— Իցկոն մեզ կառաջնորդի: Նա խավարի ծնունդ է: Հայրը նավահանգստում հին լաթեր ու երկաթ է ժողովում, պիտի իմանա խավար աշխարհի բոլոր խորշերը յուր ձեռքի ափի պես:

— Իսկ դու պիտի լուսավորես այդ խավար աշխարհը ահա դրանցով,— ասաց Իցկոն, զարկելով բանաստեղծի ձեռքի գրքույկներին:— Քանի՞ օրինակ ես վերցրել: Տա՞սը: Կխարջենք, միամիտ կաց: Նո՛ւ, չիմբա-չիմբա, չիլալա... Չաուշենկո, չիլալա՛:

Նա ձախ ոտը բարձրացրեց և աջ ոտի վրա ոստոստալով, վազեց առաջ:

Օդեսայի նավահանգիստը քաղաքի հետ միացած է մի հսկայական քարե սանդուղքով, որի բարձրության վրա բուլվարի մեջտեղում կանգնած է քաղաքի հիմնադիր Ռիշելիեի արձանը, իսկ ստորոտում կառուցված է մի փոքրիկ եկեղեցի նավահանգստի բնակչության համար: Մենք իջանք այդ սանդուղքով, մտանք մի աղեղնաձև լայն փողոց: Այդ վերջին փողոցն է դեպի ծովափը, այնուհետև ամբողջ նավահանգստի երկայնությամբ բարձրանում է «Էսթակադան»՝ երկաթուղու բեռնակիր գնացքների համար կառուցված կամուրջը: Գիշեր-ցերեկ այս հսկայական կամուրջի վրայով սուլելով անցնում են շոգեկառքերը, քարշ տալով վագոնների երկայն շարֆերը, իսկ ներքև բազմաթիվ կամարների տակով անցուդարձ են անում բեռնակիր սայլեր, նավաստիներ, բանվորներ: Այդ մի աղմկալի վայր է, մի բարդ հանգույց ծովային և ցամաքային կյանքերի միջև: Շոգենավերի թանձր ծուխը, նավաստիների կոշտ ձայները, էսթակադայի խուլ թնդյունները գնացքների ծանրությունից, կայարաններում կուտակված քարածխի փոշին՝ այս բոլորը ընդհանուր առմամբ անսովոր մարդու վրա ճնշող տպավորություն են գործում:

Իցկո Մարգուլիսը մեզ առաջնորդեց քարածխի փոշով ծածկված փողոցի խորքը: Երբ եկեղեցուց հեռացանք երկու հարյուր քայլ, դեպի աջ, մեր առջև բացվեց օղետների, ստորին տեսակի թեյատների ու պանդոկների մի ամբողջ ավան: Այստեղ էր վխտում նավահանգստի բնակչության մեծ մասը: Պանդոկներից լսվում էին հարմոնիայի և ռուսական ողորմելի բալալայկայի հնչյուններն ամբոխի աղաղակների, երգերի, գոռում-գոչյունների, հիշոցների ու անեծքների հետ: Նրանք, որոնք ժամանակ ու միջոց ունեին, ուտում, խմում ու հարբում էին պանդոկներում, վայելելով էժանագին հուրիների ընկերության հաճույքը: Իսկ նրանք, որոնք միմիայն խմելու համար փող

ունեին, մտնում էին «Մոնոպոլի» կրպակները: Այստեղ վերցնելով կնքված շշերը՝ դուրս էին գալիս փողոց և բովանդակությունը դատարկում իրանց բերանները: Օդին արգելվում է խմել «Մոնոպոլի» կրպակներում, ուստի հարբեցողությունը, որ առաջ քիչ թե շատ ամոթ ուներ և թաքնվում էր օղետների պատերի մեջ, այժմ թագավորում է փողոցում ամենայն համարձակությամբ: Եվ ահա նրա ողորմելի զոհերը թավալված են կրպակների առջև, մայթերի վրա, փողոցի մեջտեղում սայլերի ու կառքերի տակ շարժվելու վտանգին ենթակա:

Իցկոն կանգ առավ մի մեծ պանդոկի առջև, որի դռների ճակատին գրված էր. «Արքայական յախտա»:

— Ահա այստեղ է Լևոնը,— ասաց նա.— անցյալ շաբաթ «Ոսկե խարիսխումն» էր նվագում:

— Հը՞մ,— արտասանեց Չաուշենկոն, դառնալով ինձ,— տատանվո՞ւմ եք: Վախենո՞ւմ եք մտնել: Քա՛ջ եղեք, ձեզ չեն ուտիլ, մեզ նման մարդիկ են...

Նա գավազանը բարձրացրեց և հաղթական քայլերով մտավ Իցկոյի հետ պանդոկ: Ես մի քիչ նրանցից լավ էի հագնված: «Աղա» չհամարվելու համար վերարկուիս օձիքը բարձրացրի, գլխարկիս եզրը քաշեցի աչքերիս, հուսալով, որ ամենաշատը հույն որմնադիր կհամարեն ինձ:

Պանդոկը լի էր հաճախորդներով: Առաջին պահ ոչինչ չկարողացա որոշել, այնքան մթնոլորտը տոգորված էր ծխով, փոշով ու կերակուրների շոգիով: Դժվար էր ընդհանուր աղմուկի, գոռում–գոչյունների ու հայհոյանքների մեջ մի բան հասկանալ: Այցելուների մի մասը խմբվել էր բուֆետի առջև, որ գտնվում էր ուղիղ մուտքի դիմաց: Մենք հրհրվում էինք այս ու այն կողմ: Չաուշենկոյի նիհար մարմինը պնդակազմ նավաստիների ուսերի հարվածներից տաշեղի պես թռչկոտում էր: Երբեմն նա իրան դիմող մեջքերին դեմ էր տալիս գավազանի կոթը, ինքը հետ կանգնում: Իցկոն, յուր փոքրության շնորհիվ, կատվի ճարպկությամբ սլկվում էր առաջ մարդկանց արանքով: Ես հազիվ էի կարողանում քիթ ու պռունգս ազատ պահել օդի մեջ անիմաստ շարժվող ձեռների ու արմունկների պատահական հարվածներից:

Մենք անցանք երկու շարք կեղտոտ ու մերկ սենյակների միջով, որոնց շուրջը նստած էին նավաստիներ և երկաթուղու ծառայողներ: Մի, քիթը ուռած, կարմրած, աչքերի տակերը կապտած կին, ինձ տեսնելով, գոչեց.

— Էյ, բասուրման, արի միասին «տրեպակա» պարենք:

Ես հազիվ կարողացա ազատվել նրա սիրալիր թևերից, որ բացվել էին ինձ գրկելու համար: Չաուշենկոն, գլուխը փիլիսոփայորեն շարժելով, արտասանեց.

— Թռչուն, ո՛ւր է քո փետուրը:

— Քեռի Սիդորի կատուն պոկոտել է,— ասաց Իցկոն. ծիծաղելով:

Քեռի Սիդորը «Արքայական յախտայի» տերն էր, կատուն՝ օղին:

Վերջապես, հասանք ընդարձակ պանդոկի համեմատաբար մի ապահով անկյուն, ուր մեր կողերը ջարդվելու վտանգից ազատվեցին: Այստեղ մի երկար սեղանի քով նստած էին տասնի չափ նավաստիներ: Սեղանը ծածկված էր կեղտոտ ամաններով, հացի կտորներով, ուտելիքների ու ծխախոտի մնացորդներով, գարեջրի և օղու շշերով ու բաժակներով:

— Ահա և՛ ձեր արտիստը,— ասաց Իցկոն, ցույց տալով սեղանի ծայրը: Այնտեղ նստած էր Լևոնը: Նա կիթառ էր նվագում և զվարճացնում սեղանակիցներին: Չնայելով յուր չքավորությանը, ես մինչև այդ օրը նրան կեղտոտ չէի տեսել: Գոնե շապիկը միշտ անարատ էր, ձեռներն ու երեսը մաքուր, կոշիկները վաքսած, փայլուն: Իսկ այժմ նա նմանվում էր գործարանական բանվորի:

Իմ երևալը նրան զարմացրեց: Նա չընդհատեց նվագումը, բայց չափազանց շփոթվեց, կարմրեց: Նավաստիները նրան լսում էին ուշադիր, թեև արդեն բոլորն հարբած էին: Իրանց հիացմունքն արտահայտում էին գոռում–գոչյուններով: Երբեմն մեկը կամ մյուսը վեր էր կենում, գրկվում ու համբուրվում նրա հետ կամ, մեջքին զարկելով, արտասանում էր.

— Մալադե՛ց, Լյովա, մալադե՛ց...

Չաուշենկոն մեզ հրավիրեց նստել մի դատարկ սեղանի քով, ասելով, թե Լևոնին չի կարելի խանգարել, նավաստիները կկատաղեն: Մի շիշ գարեջրի պատրվակով կարելի էր նստել, և մենք նստեցինք: Լևոնը շարունակ մեզ էր նայում ու ժպտում: Այդ տասն օրվա ընթացքում նա ավելի նիհարել էր ու թորշոմել: Առաջին անգամ այդ օրը նրա բերանի անկյուններում նկատեցի թեթև խորշեր:

Սեղանի մոտից վեր կացավ լայն թիկունքով ու մեծ միրուքով մի նավաստի և օրորվելով մոտեցավ Լևոնին: Ձեռը դնելով պատանու նիհարիկ ուսի վրա, գոչեց.

— Էյ, ճպուռ, նվագելո՞ւ ես ինձ համար «Օ՛հ, իմ վիշտ», թե՞ չէ. ես ուզում եմ «Օ՛հ, իմ վիշտ» լսել:

— Տե՛ղդ նստիր, էյ, Սիբիրի ռեխ,— գոչեցին ընկերները,— մի՛ խանգարիր Լյովային:

— Չեմ նստիլ, մինչև որ չլսեմ՝ «Օ՛հ, իմ վիշտ»: «Օ՛հ, իմ վիշտ»: Լյովա, Լյովա, «Օ՛հ, իմ վիշտ»:

— Հիմար գլուխ,— նկատեց մեկը,— Լյովան հենց «Օ՛հ, իմ վիշտ» է նվագում: Չես լսում, անո՛ւս...

— Լյովա, սուտ չի՞ ասում:

Լյովան գլխով հաստատեց, թե նվագածը հենց «Օ՛հ, իմ վիշտն» է:

— Սատանան տանի,— գոռաց Սիբիրի ռեխը,— ի՛նչ լավ էիր նվագում: Լսեցինք, լսեցինք. հիմա նվագիր «Դունայի գեղեցկուհի»: Լյովա, Լյովա, «Դունայի գեղեցկուհի»:

— Ա՛յ քեզ «Դունայի գեղեցկուհի»,— ասաց մի հաղթանդամ և, հետևից ձեռները գցելով Սիբիրի ռեխի կռների միջով, փորը դեմ տվեց մեջքին, բարձրացրեց ու բերեց նստեցրեց յուր տեղը:

— Է՛յ դու Կալուգայի արջ, ինչպե՞ս համարձակվեցիր,— գոռաց Սիբիրի ռեխը,— թաթերդ կփշրեմ...

Եվ բռունցքն այնպիսի ուժով զարկեց սեղանին, որ շշերն ու բաժակները միմյանց դիպչելով փշրտվեցին:

Բարձրացավ աղմուկ, վեճ, իրարանցում: Օդի մեջ երևացին մի քանի սպառնալի բռունցքներ: Գուցե «Սիբիրի ռեխը» և «Կալուգայի արջը» միմյանց քիթ ու պռունգ ջարդեին, եթե չլիներ մի ալևոր նավաստի, որին ընկերները «Դյադուշկա» էին անվանում: Նա մեջ մտավ նրանց բաժանելու: Օգնության հասավ Լևոնը: Նա նվագումը ընդհատեց և, տեղից վեր կենալով, ասաց.

— Պարոններ, թո՛ւյլ տվեք ինձ գնալ «խերսոնցիների» մոտ:

Վեճն իսկույն դադարեց, բոլորը շրջապատեցին երաժշտին:

— Լյովա, աղավնյակ, մի՛ անիր, Լյովա, հոգյակ, նվագիր. ինչպե՞ս կարելի է,— խնդրեցին բոլորը:
— Նվագի՛ր... ինչպե՞ս նվագեմ, պարոններ, քանի որ չեք լսում, կռվում եք անկիրթ «բոսյակների» պես: Մի՞թե վայել է «Ռուսաց ընկերության» նավաստիներին:

— Վայել չէ, իհարկե վայել չէ,— գոչեց «Դյադուշկան»:

— Դուք ինձ «տիրասպոլցիների» մոտից բերեցիք այստեղ, որ ձեր կռի՞վը տեսնեմ: Դուք լավ չեք գնահատում երաժշտությունը:

«Խերսոն», «Տիրասպոլ» նավեր էին, և նավաստիները կրում էին իրենց նավերի անունները:

— Կգնահատենք, կգնահատենք, Լյովա, հիմարներ չենք...

— Ի՞նչ է, փո՞ղ է ուզում այդ ճպուռը,— գոչեց Սիբիրի ռեխը, և վարտիքի գրպանից հանելով արծաթե դրամներով լի քսակը, գցեց Լևոնի գիրկը,— ահա՛, վերցրո՛ւ, խեղդվի՛ր...

— Մենք էլ կտանք, մենք էլ կտանք,— աղաղակեցին ամենքը, ձեռները տանելով իրանց գրպանները:

— Տեսե՛ք, տեսե՛ք, Լևոնը հարստանալու է,— գոչեց Իցկոն, հրճվանքից ձեռները միմյանց զարկելով, երբ տեսավ փողի քսակները:

— Հապա, կտեսնենք, թե ինչպես,— արտասանեց Չաուշենկոն, որ, արմունկները սեղանին հենած դիտում էր կատարվող տեսարանը:

Լևոնը հանգիստ վերցրեց յուր գիրկն ընկած քսակները և դնելով սեղանի վրա, ասաց.

— Ես իմ գնից մի կոպեկ էլ ավել չեմ վերցնիլ: Համարը 10 կոպեկ, ո՛չ ավելի ո՛չ պակաս: Դրեք ձեր գրպանները, նստեցե՛ք, նվագում եմ...

— Բրավո՛, Լևոն, բրավո՛, դու մեր երեսը սև չարիր,— գոչեց Չաուշենկոն ոգևորված և նավաստիների ուշադրությունը գրավեց մեր վրա:

— Այդ ի՞նչ կատու է,— գոչեց Սիբիրի ռեխը, — ա՛հ տիրացո՛ւ: Չէ, ուխտավոր է, աբեղա է... էյ երևի Իոքագամայի տաճարի համար լումա ժողովելու ես եկել: Արի՛, արի՛, մենք էլ կտանք մեր հոգու փրկության համար: Չաուշենկոն վերցրեց սեղանի վրայից յուր գրքույկները և հանդիսավոր քայլերով մոտեցավ նավաստիներին:

— Պարոննե՛ր, ես ո՛չ տիրացու եմ, ո՛չ տաճարի համար լումա ժողովող: Ես երգիչ եմ...

— Երգիչ, երգիչ, այդ շատ լավ է,— ասացին ոմանք:— Դեհ երգիր, տեսնենք:

— Երգիր՝ «Օ՛հ, իմ վիշտը,— պահանջեց Սիբիրի ռեխը,— «Օ՛հ, իմ վիշտը»:

— Օ՛հ, խավար. ահա իմ վիշտը,— արտասանեց բանաստեղծը:— Պարոննե՛ր, ես ձայնով չեմ երգում, այլ գրչով: Գնեցե՛ք մի-մի օրինակ ահա այս գրքույկներից: Դուք, պարոններ, ինչպես տեսնում եմ, երաժշտություն սիրում եք, մի՛ մոռանաք, որ բանաստեղծությունն էլ նրա քույրն է:

— Քո՞ւյրն է,— ասաց Սիբիրի ռեխը — ապա տո՛ւր ինձ այդ գեղեցկուհուն...

Նա խլեց գրքույկներից մեկը, դրեց դատարկ ամանի մեջ, վրան օղի թափեց և, լուցկին վառելով, ասաց.

— Ապա, տեսնենք, քույրն ինչպես է երգում:

Օղին այնքան թունդ չէր, որ վառվեր:

— Քեռի՛ Սիդոր,— գոչեց Սիբիրի ռեխը,— կատվիդ մագիլները հանել ես... խի-խի-խի՛ , սպիրտ բեր...

— Է՛յ Սիբիրի ռեխ,— ասաց «Դյադուշկան»,— այսօր դու մեզ ուզում ես խայտառակել: Գրքերը սուրբ են, հանցանք է նրանց այրելը... Գնե՞նք մի-մի օրինակ...

Նավաստիները գնեցին մի-մի օրինակ «Վշտի և տանջանքների ժամերից», իսկ անհանգիստ Սիբիրի ռեխը մի մեծ բաժակ օղի ձեռքում մոտեցավ հեղինակին:

— Կոնծի՛ր, դնչիցդ երևում է, որ սիրում ես...

Չաուշենկոն խմող չէր: Երկու ձեռները դեմ տվեց բաժակին, գոչելով.

— Հեռո՛ւ ինձանից համառուսական թույն...

Այն ժամանակ Սիբիրի ռեխը կպավ Լևոնին.

— Խմի՛ր, դու մինչև այսօր դեռ չես հաղորդվել... Թե քրիստոնյա ես, պիտի խմես...

—Լյովա, Լյովա, մի բաժակ իմ խաթրու,— խնդրեցին մյուսները: Լևոնը հրաժարվեց, ասելով, թե խմելուց հետո չի կարող նվագել: «Դյադուշկան» նրան պաշտպանեց:

Օրն արդեն մթնել էր: «Դյադուշկան» հայտնեց, թե շոգենավ վերադառնալու ժամանակ է: Խումբը վճարելով կերած-խմածի գինը, նաև Լևոնի վարձը, դուրս եկավ աղմուկով, գոռում-գոչյուններով, միմյանց բոթելով ու հարվածելով:

Փողոցում Չաուշենկոյի գլուխը պտտվեց այնպես, որ անշուշտ կընկներ, եթե չհենվեր պատին: Խմիչքների հոտը և ծխախոտի ծուխը շշմեցրել էին նրան: Բայց նա կրկնում էր.

— Շատ ուրախ եմ այստեղ գալուս, շատ ուրախ եմ, ամեն օր պիտի գամ: Ո՞րքան նյութ, որքա՞ն նյութ գրողի համար:

Իցկոն ոստոստում էր Լևոնի շուրջը: Վերջապես, ձեռքը գցելով նրա թևին, հարցրեց.

— Այսօր ինձ համար շոկոլա՞դ ես առնելու, թե՞ ծխախոտ:

— Երկուսն էլ:

— Ֆիա՛մ, ֆիա՛մ, ուրեմն այսօր երկու ռուբլուց ավելի ես հավաքել... Կեցցե՛ տրիո: Ես այսօր ոչինչ չեմ վաստակել: Բանաստեղծ, պիտի ինձ համար մի սրինգ գնես: Ես էլ ուզում եմ սրինգ նվագել:

— Կգնեմ, ինչու չեմ գնիլ,— ասաց Չաուշենկոն բարեսրտաբար:

— Չիմբա-չիմբա-չիլալա, Չաուշենկո, չիլալա՛...

Երբ ընկերները բաժանվեցին, ես հետաքրքրվեցի իմանալ՝ ինչու Լևոնը փոխել է յուր արհեստը: Չէի ուզում հավատալ, որ առանց վերին աստիճանի ստիպողական մի պատճառի կարող է նա ցերեկներն անգամ ապրել թատրոնից հեռու:

— Կարիքն է ստիպում, սինյոր,— պատասխանեց նա հանդարտ:

— Բայց չէ՞ որ դու առաջ էլ կարիք ունեիր:

— Ես ուզում եմ մորս կամքը կատարել:

— Այսի՞նքն:

— Ուզում եմ նրան ապահովել: Ես նայեցի նրա աչքերի մեջին և հասկացա, որ կեղծում է: Փողոցային լապտերի լույսը մատնեց նրա այլայլվելը:

— Է՛հ, շատ գովելի է,— ասացի ես,— որ ուզում ես մորդ ապահովել: Բայց ների՛ր, Լևոն, այս անգամ շատ էլ չեմ հավատում քեզ: Կարծում եմ, ուրիշ նպատակ ունիս:

Նա ոչինչ չասաց, միայն քայլերն արագացրեց:

— Ո՞ւր ես շտապում, հարցրի ես:

— Թատրոն:

— Է՞լի թատրոն:

— Այո՛, սինյոր... այսօր լավ դրամա են ներկայացնում...

Եվ, երևի, իմ հարցուփորձից ազատվելու համար, շտապով հեռացավ: Ես արդեն գուշակել էի նրա միտքը...

Մի քանի անգամ այցելեցի «Արքայական յախտա»-ն: Լևոնին այնտեղ սիրում էին: Նավաստիները խլում էին նրան միմյանց ձեռքից: Նա գիտեր նվագել մալոռուսական եղանակներ ու պարեր: Անցնում էր մի խմբից մյուսը, բոլորին զվարճացնում, հավաքելով յուր տասնական կոպեկները: Զվարճության տաք միջոցներին սեղանակիցները երբեմն խնդրում էին նրան խմել մի-մի բաժակ օղի կամ գարեջուր: Նա չէր ուզում խմել և չէր կարողանում խմել:

Մի անգամ իմ ներկայությամբ, երբ զզվանքով հետ դրեց օղու բաժակը, նրա համար պահանջեցին ինչ-որ քաղցր ըմպելիք: Նա մի բաժակ խմեց, հետո երկրորդն և զվարթացավ... Ցավալի էր ինձ համար, որ նա այցելում է այդ ստորին վայրերը: Բայց իրավունք չէի համարում համոզել նրան թողնելու այդ տեղերը: Ուրիշ ի՞նչ միջոց ուներ նա ապրելու, բացի նախկին ողորմելի պարապմունքից:

Մի օր նա ասաց.

— Սինյոր, երկու ամիս չկա, արդեն երեսուն ռուբլի եմ հետաձգել: Բայց մորս չասեք:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև այդ փողերը ինձ հարկավոր են...

— Իտալիա գնալու համար,— լրացրի ես նրա խոսքը խնդիրը միանգամից պարզելու համար,— մի՛ զարմանաք Լևոն, ես այդ վաղուց գիտեի:

— Օ՛օ, սինյոր, իրավ է, ես ուզում եմ տեսնել Իտալիան...

— Եվ Լուիզային...

Նա ամոթից երեսը դարձրեց ինձանից: Ես հաղորդեցի նրան, թե սինյորա Ստեֆանիան Կավալլարոյից նոր նամակ է ստացել: Բարիտոնը գրում է, թե երգեցողության ուսուցիչները փորձել են օրիորդի ձայնը և հիացել են նրա ուժով ու «տեմբրով»: Մի հայտնի պրոֆեսոր խոստանում է երեք տարվա ընթացքում Լուիզային այնչափ պատրաստել, որ կարողանա օպերաներում առաջին «դրամատիկ-սոպրանո»-ի դերը երգել:

Հադորդածս նորություն չէր նրա համար: Նա ասաց, թե հենց նույն օրն ինքը նամակ է ստացել Լուիզայից: Բարի օրիորդն յուր խոստումը կատարել էր: Սակայն այդ եղավ առաջին և վերջին նամակը...

Ամբողջ գարունը և ամառը պատանին այցելեց նավահանգստի պանդոկները: Երբեմն գալիս էր սենյակս և ինձ հաշիվ տալիս: Նրան դեռ սիրում են նավաստիները, հաճույքով լսում և միմյանց ձեռքից խլում: Ամսական միջին թվով քսան ռուբլուց ավելի է հետաձգում: Շուտով, շուտով կկատարի յուր փափագը, կուղևորվի Իտալիա...

Այնինչ՝ պանդոկների մթնոլորտն արդեն դրել էր յուր դրոշմը նրա վրա: Ձևերը նկատելու չափ գռեհկացել էին: Ժամանակ առ ժամանակ արտասանում էր տգեղ բառեր, որ առաջ չկային նրա բառարանում: Արտասանում էր և իսկույն զղջում, կարմրում: Մի քանի անգամ զգացի, որ բերանից խմիչքների հոտ է գալիս: Իսկ մի երեկո մեր տան դարբասի առջև տեսա նրան սաստիկ հարբած դրության մեջ: Կիթառը կռնատակին բռնած, օրորվելով տուն էր գնում, մի քայլ առաջ դնելով, մի քայլ կողք, օրորվելով: Օգնեցի նրան սանդուղքով բարձրանալու:

Ալմաստը տեսավ նրան թե չէ՝ ձեռները զարկեց երեսին, գոչելով.

— Սպանեց, մորթեց...

Նախատինքի ժամանակ չէր: Խնդրեցի վշտացած մորը զսպել առայժմ յուր սրտի թույնը:

Լևոնը թավալվեց երեսնիվայր անկողնում, մի ոտը թողնելով հատակի վրա: Տեսարանը եղկելի էր: Լևոնը, այն պատանին, որին երևակայությունս գրեթե հրեշտակացրել էր, ընկնում էր աչքումս: Եվ այս ինձ համար դառն էր, շատ դառն: Նա ոչինչ չէր զգում, ընկած էր կեղտոտ լաթի պես, ոտից մինչև գլուխ ցեխոտ: Միայն երբեմն ձեռը դուրս էր բերում փորի տակից շոշափում ձախ կոշիկը...

Ես թողեցի տխուր տեսարանը և հեռացա: Մի՞թե այս է բարեկամիս վերքը: Մի՞թե Ալմաստի չար գուշակությունը իրագործվում է:

Առավոտը երբ բարձրացա վերև, Ալմաստն արդեն թեթևացրել էր յուր սիրտն և աչք-ունքը կիտած լուռ նստած էր մի անկյունում: Լևոնը փնտրում էր կիթառը, որ գնա յուր գործին, չէր գտնում: Ալմաստը թաքցրել էր, չէր ուզում տալ: Տեսնելով ինձ՝ խեղճ կինը լաց եղավ: Այս անգամ խոսքեր չգտա Լևոնին արդարացնելու:

— Չէի՞ ասում, որ վերջն յուր անիծված հոր օրին է հասնում: Ահա՛ չորրորդ անգամն է՝ տուն է գալիս շան օրում...

Ես բարվոք համարեցի Լևոնի հետ խոսել առանձին, հրավիրելով սենյակս: Հիշում էր երեկվա յուր խայտառակ գրությունը և սաստիկ ամաչում: Լուռ էր, սպասում էր, որ ես խոսեմ: Ի՞նչ պիտի ասեի. նախատելը կլիներ ավելորդ. Լևոնը հիմար գլուխ չէր և ոչ էլ երեխա, շուտով պիտի լրանար տասնութ տարին: Ես ընկերաբար բացատրեցի հարբեցողության կորստաբեր հետևանքները: Նա լսեց մինչև վերջը համբերությամբ և, երբ վերջացրի, ասաց.

— Այդ բոլորը գիտեմ. հայրս հենց հարբեցողությունից մեռավ:

— Գիտես և էլի խմո՞ւմ ես:

— Ստիպում են:

— Ովքե՞ր:

— Նավաստիները:

— Տեղափոխվի՛ր ուրիշ պանդոկ:

— Ամեն տեղ ստիպում են:

— Մի՞թե չես կարող մերժել:

— Առաջ մերժում էի, հիմա չեն թողնում:

— Ի՞նչ ասել է չեն թողնում. ամեն մարդ յուր կամքի տերն է:
— Այո՛, սինյոր, բայց երբ կես փթանոց բռունցքը պահում են քթիդ տակ, մոռանում ես կամքդ:

— Նրանք քեզ ծեծո՞ւմ են:

— Կծեծեն, եթե շատ համառություն անեմ:

— Բայց ի՞նչ օգուտ ունին քեզ հարբեցնելուց:

— Հարբածներն ատում են արթուն մարդուն: Երբ չեմ խմում, ասում են՝ «դու մտքումդ ծաղրում ես մեզ: Դու էլ խմիր, հավասարվիր մեզ հետ»:

— Գոնե քի՛չ խմիր:

— Շատ չեմ խմում, բայց քիչն էլ է ինձ հարբեցնում:

— Ի՞նչ են խմեցնում:

— Առաջ քաղցր խմիչքներ էին տալիս: Հիմա ասում են՝ «թանկ է նստում» և ստիպում են խմել գարեջուր էլ, օղի էլ...

Ես լռեցի, բայց հարկավոր էր մի հետևանքի հասցնել մեր խոսակցությունը:

— Լևոն, թո՛ղ այդ պանդոկները, էլի թատրոններով զբաղվիր...

— Իհարկե, թողնելու եմ, սինյոր, շուտով, շուտով կգնամ Իտալիա... Արդեն հարյուր հիսուն ռուբլի ունիմ:

— Իսկ մա՞յրդ:

— Նրան էլ հետս տանելու եմ:

— Հարյուր հիսուն ռուբլո՞վ:

— Ի՞նչ կա, քի՞չ է: Ես շատերից եմ հարցրել: Ասում են ամսական երեսուն ռուբլով կարող ենք ապրել այնպես, ինչպես այստեղ:

— Գուցե կարելի է, բայց մի քանի ամիս, իսկ հետո՞:

— Հետո՞... մի գործ կգտնեմ:

— Լևոն, ճշմարի՛տն ասա, ի՞նչն է քեզ ստիպում Իտալիա գնալ,— հարցրի ես, նայելով ուղիղ նրա աչքերի միջին:

— Ուզում եմ վիոլոնչել նվագել սովորել ու գալ այստեղ օրկեստրը մտնել:

«Կեղծում ես, բարեկամս,— մտածեցի ես,— այդ չի գլխավոր պատճառը»:

Նայեցի նրան ուշադիր, սիրտս մորմոքվեց: Նա ոտքի վրա ցամաքել էր, ինչպես արմատից պոկված ծաղիկ: Խնդրեց ինձ համոզել մորը, որ կիթառը տա իրան: Միևնույն է, եթե չտա, պիտի նորը գնել. ինչո՞ւ ավելորդ ծախսի մեջ ընկնել:

Հազիվ այդ օրից անցել էր մի շաբաթ, երբ մի երեկո, մոտ տասը ժամին, հանկարծ սենյակս մտավ Ալմաստը շփոթված:

— Պարոն, նեղություն քաշեցեք, վերև բարձրացեք աստծո սիրույն:

Տարօրինակ դրության մեջ տեսա ես Լևոնին այդ երեկո: Հեզ պատանին կատարելապես կատաղել էր: Առանց բաճկոնի ու կոշիկների թավալվել էր դռների առջև և մռնչում էր ինչպես մատաղ գազան, կրծոտելով յուր ձեռների միսը: Նրա նիհար պարանոցի երակներն ուռել, փքվել էին, կարծես ահա, ահա պիտի տրաքվեին ձգված լարերի պես: Նա ոտները զարկում էր հատակին ինչպես դիվահար:

Պատահել էր մի շատ սովորական դեպք, որի նմանները պատահում են Օդեսայի խուլ անկյուններում գրեթե ամեն երեկո: Նավահանգստից վերադառնալիս Լևոնի վրա հարձակվել էին ինչ-որ քաղցած սրիկաներ, խլել ձեռքից կիթառը, հանել բաճկոնն ու կոշիկները և բաց թողել:

— Եվ դրա համար քեզ սպանո՞ւմ ես,— գոչեցի ես բռնելով Լևոնի թևը,— ամո՛թ:

— Ես էլ այդ եմ ասում, որդի, խոմ չեմ նախատում: Տանը մի հատ պիջակ էլ ունիս, կոշիկներ էլ... Վայ, տեր աստված, ինչպես է գլուխը պատին խփում: Այս ի՞նչ պատիժ է, երկնային թագավոր...

Կասկածելի էր, որ Լևոնը կիթառի, մանավանդ ողորմելի պիջակի ու կոշիկների համար այդպիսի հեծ ու կոծ բարձրացներ: Անշուշտ կորուստն ավելի մեծ էր: Խնդրեցի Ալմաստին մի քանի րոպե թողնել մեզ առանձին: Այրին դուրս գնաց ճանաչելով Լևոնի բնավորությունը, գիտեի՝ ինչպես պիտի խոսել այսպիսի հանգամանքներում նրա հետ: Նա սիրում էր զգալ, որ մարդիկ իրեն չափահաս են համարում:

— Ամոթ է, Լևոն: Փառք աստուծո, դու երեխա չես, խելքի եկ... Չարժե այդպես գոռալ...

— Չարժե՞, չարժե՞, սինյոր, դուք է՞լ եք ասում: Բայց չգիտեք ինչ եմ կորցրել, ի՞նչ: Ձախ կոշիկս... այո՛... ձախը... Գիտե՞ք... Իտալիա, վիոլոնչել, երգ, երաժշտություն, կորավ ամեն ինչ... Բուլվարի ներքևումն էր, այն մեծ սանդուղքի մոտ: Երկու հոգի էին՝ մեկը բարձրահասակ, մյուսը թիկնավետ: Բարձրահասակը բռնեց հետևից ձեռներս, մյուսը խուզարկեց գրպաններս: Երբ մի ռուբլուց ավելի չգտան՝ բարկացան: Կարծում էի կիթառս կխլեն, կհեռանան: Չեղա՛վ: Պիջակս էլ հանեցին... Տերը նրանց հետ, թող շապիկս էլ հանեին՝ չէի խոսիլ... Բայց կոշիկներս, ձախ կոշի՛կս... «Հանի՛ր,— ասաց ձեռներս բռնողը,— գոնե երկու բաժակ օղի արժեն»: Երբ թիկնավետը կռացավ կոշիկներս հանելու, կատաղեցի, սկսեցի կծոտել նրա ուսերը, գլուխը... Նա ինձ ապտակեց: Աչքերս մթնեցին... Սկսեցի աղաչել, պաղատել... Չլսեցին անաստվածները... Տարան, տարան...

— Ուրեմն կոշիկներիդ համա՞ր ես լալիս,— ասացի ես մոտավորապես հասկանալով բանի էությունը...

— Հարյուր հիսուն ռուբլի, սինյոր, հարյուր հիսուն ռուբլի կար կոշիկիս մեջ, ձախ կոշիկս... Այնտեղ էի պահում հավաքած փողերս...

Եվ նա սկսեց դառնագին հեկեկալ...

Այդպես, ուրեմն, տարել էին նրա վեց-յոթ ամսվա աշխատանքի վարձը, նրա Իտալիա գնալու, Լուիզային տեսնելու հույսը... նա ավելի ապահով տեղ չէր գտել յուր փողերի համար: Տանը պահել

վախեցել էր: Մայրը կգտներ, չէր վերադարձնիլ: Այդ կինը ամեն առավոտ որդու գրպանները խուզարկում էր, մոտը փող չէր թողնում:

— Փաթաթել էի թղթում, դրել կրունկիս կողմում, վրեն կաշի խփել, ծայրերը գամել... Շատ գիշերներ կոշիկներով եմ քնել... Տարա՜ն սրիկաները: Ով գիտե հիմա ծախում են մի բաժակ օղիով կամ մի ֆունտ հացով... Տե՜ր աստված, տեր աստված, ի՞նչ պիտի անեմ...

Ես խոսքեր չէի գտնում թշվառին մխիթարելու: Խստություն համարեցի նախատել նրան յուր անզգուշության համար: Հարկավոր էր միայն ցույց տալ կորուստը գտնելու գեթ մի թույլ հույս: Արդեն վիշտը շատ մեծ էր:

— Ա՜ա,— գոչեց նա հանկարծ, ձեռը զարկելով ճակատին,— հույս կա, կա հույս գտնելու:

— Այո՜,— ուրախացա ես երեխայի պես:

— Այո՜, սինյոր: Դուք ճանաչո՜ւմ եք Իցկոյի հորը: «Մոշկա սելյոդկա» են կոչում նրան: Ճարպիկ մարդ է, ճանաչում է փողոցի սրիկաներին: Հին հագուստեղեն ու կոշիկներ է գնում, վաճառում: Ա՜հ, իսկույն կգնամ նրա մոտ. իսկույն: Մա՜մա, ներս եկ, տո՜ւր ինձ մյուս կոշիկս, պիջակս, գնում եմ կիթառս փնտրելու...

Հակառակ մոր կամքին նա շուտով հագնվեց ու վազեց դուրս:

Ես, իհարկե, Ալմաստին չհայտնեցի, թե Լևոնն ինչ է կորցրել: Երևակայում էի ինչ ողբ պիտի բարձրացներ և որքան անիծեր որդուն:

Վերադարձա սենյակս, հոգով նախանձելով հարուստներին: Ինչո՞ւ ես էլ հարուստ չէի...

Լույսը նոր բացված գնացի Լևոնին տեսնելու: Արդեն դուրս էր եկել տնից: Ամբողջ գիշեր, Ալմաստի ասելով, չէր քնել, պտտել էր անկյունից անկյուն: Ուշ երեկո էր, երբ Լևոնը մտավ սենյակս հոգնած, քրտնած, փոշոտ: Նա խոսելու անգամ ուժ չուներ: Մինչև կեսօր թափառել էր Իցկոյի հոր, իսկ կեսօրից հետո՝ Չաուշենկոյի և Իցկոյի հոր հետ: Եղել էին բոլոր այն շուկաներում, ուր հին հագուստեղենի առուտուր է կատարվում: Փնտրել էին միայն կոշիկները, առանց ումևէ ասելու՝ ինչ գանձ են փնտրում: Եվ զո՜ւր: Իցկոյի հայրը խորհուրդ էր տվել Լևոնին «մոռանալ, թե երբևէ փող է ունեցել»: Չաուշենկոն հայտնել էր ոստիկանությանը: Պրիստավը ծաղրել էր. ո՞ր հիմարն է կոշիկի մեջ փող պահում:

Լևոնն ամբողջ օրն անց էր կացրել անոթի: Առաջարկեցի ընթրել ինձ հետ, մերժեց. դուրս եկավ ուժասպառ, հուսահատված, հարբածի պես օրորվելով:

Մյուս օրն ես նրան հանդիպեցի փողոցում մի փոքրահասակ, նիհար, կեղտոտ հրեայի հետ խոսելիս: Դա ինքը «Մոշկա սելյոդկան» էր, Իցկոյի հայրը:

— Մոսյո,— դարձավ նա ինձ, երբ իմացավ, որ Լևոնի բարեկամն եմ,— միրուքս վկա, աղքատն երբեք փող չպիտի ունենա: Փողը շատ գոռոզ է, սիրում է թանկագին պալատներ: Հիմար աղքատը կարծում է, թե կարելի է նրան պահել գարշապարի տակ, կոշիկում, խի-խի-խի՜... Մանո՜ւկ, դու պիտի կուրծքդ պատռեիր ու ասեիր այդ հարյուրանոցին. «պատվելի, սիրելի, համեցեք, ա՜յ քո բնակարանը»: Երանի եմ տալիս այն հնավաճառին, որ այդ կոշիկը կգնի: Երդվում եմ միրուքովս, Սողոմոն արքան էլ այդպիսի թանկագին կոշիկներ չի հագել:

Մի շաբաթ շարունակ Լևոնը վաղ առավոտից սկսած մինչև ուշ երեկո փնտրում էր յուր կորուստը: Չաուշենկոն և Իցկոն հուսահատվել էին, այլևս չէին օգնում նրան, իսկ նա դեռ փնտրում էր: Նա զրկվել էր քնից, հանգստությունից, ախորժակից: Տուն էր վերադառնում երեկոները, պառկում հագուստով անկողնում, հեկեկում ու հեկեկում: Ալմաստը հուսահատությունից չգիտեր ինչ աներ,

տանջվում էր որդու հետ հավասար: Նա պնդում էր, թե Լևոնը կխելագարվի, եթե այդ դրության մեջ մնա: Ամեն ինչ մոռացել է, ոչնչով չի հետաքրքրվում, նույնիսկ թատրոններով:

Խոստովանում եմ, ես այլևս քաջություն չունեի Լևոնի վիշտը տեսնելու: Նրա ծանր հառաչանքները, ողբը, հեծկլտանքը կտրատում էին սիրտս: Այնինչ՝ այժմ նա ավելի հաճախ էր այցելում ինձ, քան առաջ: Գալիս էր, նստում սեղանի քով և խոսում յուր կորստի մասին: Նա դեռ պահում էր սրտում մի թույլ հույս փողերը գտնելու: Ով գիտե, անկարելի ոչինչ չկա. կարող են այդ կոշիկները պտտել ամբողջ քաղաքը և դարձյալ հետ գալ, իրենց տիրոջ ձեռքն ընկնել... Բայց շուտով այդ թույլ հույսն էլ մեռավ նրա մեջ, և Լևոնի միտքը սկսեց փոքր առ փոքր սթափվել: Ծանոթ նավաստիները խնդրում էին նրան շարունակել հաճախել պանդոկները, խոստանալով նրա համար նոր կիթառ գնել: Ես խորհուրդ տվեցի նրան ընդունել այդ առաջարկությունը, և նորից սկսել փող ժողովել: Մի օր, վերջապես, նա գնաց. «Արքայական յախտա» մի նոր կիթառ ձեռին: Երեկոյան նա պատմեց ինձ, թե նավաստիները ինչպիսի ուրախությամբ են ընդունել նրան, ինչպես գրկվել ու համբուրվել նրա հետ: Նրա բերանից դարձյալ օղու հոտ էր գալիս: Երևի այս անգամ խմել էր վիշտը մոռացության տալու համար. ես քաջություն չունեցա հանդիմանելու:

Մի չնչին գումար, որ կարողացավ նա խնայել առաջին ամիսը, նորից վերականգնեցրեց նրա հույսերը: Այս անգամ նա անկեղծ խոստովանեց ինձ, որ Իտալիա գնալու գլխավոր նպատակը Լուիզային տեսնելն է: Գրեթե օր չէր անցնում, որ նա չհարցներ.

— Սինյոր, ի՞նչ լուր կա Լուիզայից:

Նա ինքը ամաչում էր անմիջապես սինյորա Ստեֆանիային դիմել այս հարցով: Ես հաղորդում էի նրան բոլորը, ինչ որ լսում էի տանտիրուհուցս: Միշտ Լուիզան բարև էր ուղարկում Լևոնին: Եվ Լևոնը երջանիկ էր այդ ուշադրությամբ: Չգիտեմ, կա՞ր արդյոք մի ուրիշը, որ այնքան ուրախանար Լուիզայի ամեն մի նոր հաջողության համար, որքան այդ սիրահարը: Նա ասում էր, թե ամենից ավելի ինքն է սիրում Լուիզային և ամենից առաջ էլ ինքն է ուզում ծափահարել նրան բեմի վրա. ոչ այստեղ՝ Օդեսայում, այլ այնտեղ Իտալիայում:

Մի անգամ նա ասաց.

— Եթե մինչև առաջիկա գարուն չկարողանամ ճանապարհ ընկնել, կխելագարվեմ:

Մի ուրիշ անգամ դիմեց ինձ այս հարցով.

— Ի՞նչ եք կարծում, սինյոր, Լուիզան, նշանավոր երգչուհի դառնալով, կգոռոզանա՞:

Հասկացա, թե իսկապես ինչ է ուզում իմանալ: Հոգու խորքում նա ինքն իրեն արժանի չէր համարում Լուիզային, բայց հպարտությունը չէր թույլ տալիս նրան խոստովանել այդ: Նա ուզում էր իմ միտքը իմանալ՝ արժանի՞ եմ համարում իրան Լուիզային, թե՞ ոչ:

Կամենալով գեթ մի փոքր սթափեցնել այդ օրից-օր ավելի ու ավելի կուրացող հոգին, պատասխանեցի.

— Այո, կգոռոզանա: Նա հենց այժմ էլ, երբ դեռ շատ հեռու է նշանավոր երգչուհի համարվելու պատվից, գոռոզացել է...

— Ո՞վ ասաց,— գոչեց Լևոնը վշտացած:

— Նրա վարմունքը: Նա քեզ մոռացել է:

— Ի՞նչ: Ինչո՞ւ. նա միշտ բարևներ է ուղարկում, խոմ ինքներդ եք ասում:
— Այո՛, բարեկամս, ուղարկում է. բայց, ների՛ր, այդ բարևների նպատակը ես ուրիշ կերպ եմ հասկանում: Լուիզան, դեռ երգչուհի չդարձած, արտիստների խորամանկությունն է յուրացնում:

Ես ճանաչում եմ նույնիսկ տաղանդավոր երգչուհիներ և դերասանուհիներ, որոնք շողոքորթում են համալսարանական քաղաքներում ուսանողներին, գավառական քաղաքներում՝ գիմնազիստներին միմիայն նրանց ցույցերին արժանանալու համար: Իսկ դու քո խմբով ավելի գեղեցիկ ցույցեր գիտես անել: Լուիզան այս գիտե և քեզ հետ հեռավոր բարեկամություն է պահպանում յուր ապագայի համար, թեև գիտե, միևնույն ժամանակ, որ դու կաշառվող չես: Ա՛խ, բարեկամս, մի՛ հափշտակվիր այն ուսանողի պես, հիշո՞ւմ ես, որ անցյալ տարի ինքնասպանություն գործեց մի երգչուհու պատճառով: Լուիզան քեզ չի սիրում, եթե սիրեր՝ նամակ կգրեր: Ինչո՞ւ մեկը գրեց ու լռեց:

Գուցե ես զրպարտում էի Լուիզային, բայց ասածիս մեջ զգում էի ճշմարտության մաս: Լևոնին փրկելու համար պատրաստ էի ավելի վատ գույներով պատկերացնել Լուիզային նրա առջև:

— Նա ժամանակ չունի ինձ նամակ գրելու, զբաղված է,— ասաց Լևոնը ոչ այնքան Լուիզային արդարացնելու, որքան յուր անձնասիրությունը պաշտպանելու մտքով:

— Գուցե... թո՛ղ այդպես լինի...— ասացի ես անորոշ եղանակով Լևոնին ավելի չվշտացնելու համար:

Որքան հիշում եմ, հենց այդ օրն էր, որ սինյորա Ստեֆանիան մտավ սենյակս անսովոր ուրախ տրամադրության մեջ և ասաց.

— Սինյոր, հիմա կարող եք ինձ շնորհավորել:

Ի՞նչ է պատահել...

— Պատահել է այն, ինչ որ վաղուց սպասում էի անհամբեր: Լուիզան երեկ պսակվել է Կավալլարոյի հետ... հենց այս րոպեիս հեռագիր ստացա... ահա...

Եվ նա ծոցից հանելով հեռագիրը՝ ցույց տվեց ինձ:

— Այդպես անսպասելի՞,— գոչեցի ես, թեև վաղուց մի ներքին ձայն ինձ ասում էր, թե կա ինչ-որ մտերմություն Լուիզայի և Կավալլարոյի միջև:

— Անսպասելի չէր, սինյոր, ոչ, այդ դո՛ւք չգիտեիք, իսկ ես գիտեի, որ նրանք նշանված են վաղուց: Նշանվելն ինձ համար կարևոր չէր, պսակվելն էր կարևոր: Ես լռում էի, վախենալով, որ գործը չփչանա: Ա՛խ, վերջապես որքա՜ն ուրախ, ո՛րքան ուրախ եմ: Կավալլարոն հենց իմ ուզած փեսան է բարի, քաղաքավարի լավ երգիչ, լավ էլ փող է ստանում: Այո՛, Լուիզան ավելի լավ ընտրություն անել չէր կարող: Երեկ պսակվել են, այսօր պիտի ուղևորվեն Պարիզ: Կավալլարոն պիտի մի տարի մնա այնտեղ: Լուիզան, իհարկե, նրա հետ կլինի...

Ես շնորհավորեցի երջանիկ մորը. բայց մի ներքին ձայն շշնջաց, թե շատ էլ անկեղծ չեմ վարվում: Ինչպես կընդունի այդ լուրը Լևոնը, որին սիրում եմ ավելի, քան Կավալլարոյին ու Լուիզային:

Այդ օրը ես վերադարձա դրսից տուն ուշ գիշերին, որպեսզի չհանդիպեմ Լևոնին: Սակայն հետևյալ օրը նա եկավ սենյակս երեկոյան սովորական ժամից առաջ: Սինյորա Ստեֆանիան ճաշի միջոցին ինձ ցույց էր տվել երկրորդ հեռագիրը, որով հայտնվում էր, թե նորապսակներն արդեն ուղևորվել են Պարիզ:

Տխուր, անմոռանալի երեկո. առաջին անգամ կողոպտվելուց հետո Լևոնի դեմքի վրա տեսա այդ երեկո ուրախ ժպիտ: Նա իսկույն պատմեց յուր ուրախության պատճառը: Երկու օր է՝ նրան կանչում են «Խերսոն» շոգենավը: Այնտեղ նա նվագում է նավապետի և յուր օգնականների համար: Այսօր օգնականներից մեկը, տալով նրան յուր մանդոլինան, առաջարկել էր նվագել: Լևոնը կատարել էր նրա ցանկությունը: Նավապետին առանձնապես դուր էր եկել «Մադրիդի շրջմոլիկը»: Նա մի շատ բարի մարդ է. իմանալով, որ Լևոնը ձգտում է գնալ Իտալիա, այսօր

խոստացավ օգնել նրան: Երկու օրից հետո «Խերսոնը» գնում էր Կրոնշտադտ: Այնտեղից հետ է գալու և ուղևորվելու է Միջերկրական ծով, հետո Հեռավոր Արևելք: Ահա այդ ժամանակ նա կվերցնի Լևոնին յուր մոր հետ և կտանի մինչև Իտալիայի սահմանները...

— Օ՜, սինյո՛ր, սինյո՛ր, այնքան ուրախ եմ, որ ուզում եմ թռչկոտել: Ես նավապետի պարտքի տակ չեմ մնալ: Կնվագեմ նրա համար ամբողջ ճանապարհին, գիշեր-ցերեկ կնվագեմ: Իտալիա, Իտալիա անպատճառ պիտի տեսնեմ: Որքա՜ն կզարմանա Լուիզան ու ինչպե՜ս կուրախանա: Ծանր էր ինձ համար այս անկեղծ խոսքերից հետո թաքցնել իրողությունը Լևոնից, որ այդ պահին մարմնացած ոգևորություն էր:

— Լևոն,— ասացի,— շա՞տ ես փափագում տեսնել Լուիզային:

— Այո՛, իհարկե:

— Եթե չտեսնես, շա՞տ կտխրես:

— Բայց ես կտեսնեմ նրան, սինյոր, կտեսնեմ Միլանում,— գոչեց Լևոնը հավատով լի, միևնույն ժամանակ, մի տեսակ երկյուղով նայելով երեսիս:

— Լուիզան այժմ Միլանում չէ:

— Ո՞վ ասաց:

— Սինյորա Ստեֆանիայի հեռագիրը:

— Հապա ո՞րտեղ է:

— Պարիզում:

— Ո՞ւմ հետ...

— Կավալլարոյի...

— Կավալլա՞րո,— գոչեց պատանին գրեթե շնչասպառ:

— Ամուսնացել է Լուիզայի հետ և երեկ ուղևորվել Պարիզ մի տարի ժամանակով,— ասացի ես միանգամից սրտիս ծանրությունից ազատվելու համար:

Լևոնը ցնցվեց, երեսի մկանունքները դողացին: Մի վայրկյանում կարմրեց, կապտեց, հետո սփրթնեց կտավի պես:

— Տեսա՞ր, որ քեզ չի սիրում Լուիզան, որ դու երազի մեջ ես...

Լևոնը ճիգ արավ զսպել հուզմունքը: Այդ տասնութ տարեկան պատանին, որի զգացումներն այնքան անժամանակ հասունացել էին, ուներ նաև կամքի ուժ: Սակայն հարվածն ավելի զորեղ էր: Նա թուլացած ընկղմվեց աթոռի վրա, արտասանելով.

— Ա՛յ նորություն... պետք է շնորհավորել...

— Այո՛, պետք է շնորհավորել,— կրկնեցի ես, ձևացնելով իբր թե չեմ նկատում նրա հուզմունքը:

— Կավալլարոն լավ մարդ է, ազնիվ է,— ասաց նա դողդոջուն ձայնով, շրթունքները կրծոտելով:

— Այնքան ազնիվ, որ Լուիզան չարժե նրան:

— Սինյոր...

— Չարժե, չարժե,— կրկնեցի ես, վրդովվելով անմեղ իտալուհու դեմ:

— Լուիզան բարձր է... Լուիզան... հրեշտակ է...

Այլևս նա չկարողացավ իրան պահել, գլուխը դրեց սեղանին ու սկսեց հեկեկալ այնպես ուժգին, որ թվում էր, թե նրա մարմինը կտոր-կտոր է լինում:

Ես զգացի անզուսպ ատելություն դեպի Լուիզան. կարծես նա ինձ հասցրել էր բարոյական ծանր վիրավորանք: Սկսեցի անխնա և միանգամայն անարդար պախարակել մի էակի, որ իսկապես արժանի էր սիրո և հարգանքի: Նկարագրեցի նրա աննշան թերությունները խոշորացույցով մեծացրած, հնարեցի չեղած թերություններ: Լսելով ինձ, կարելի էր կարծել, թե չկա աշխարհի երեսին և չի եղել ավելի անբարտավան, ավելի հիմար և նույնիսկ ավելի տգեղ ու հակակրելի աղջիկ, քան Լուիզան: Եվ այս բոլորը Լևոնին հիասթափեցնելու համար: Ես ջախջախում էի նրա կուռքը, ձգում նրա ոտների տակ, որպեսզի ոչնչացնեմ նրա սրտում խորին հավատը: Այնինչ գիտեի, որ այդ կուռքը ոչնչով մեղավոր չէ յուր մոլեռանդ երկրպագուի առջև: Նա գուցե չէր էլ երևակայել, որ յուր պարզ, ընկերական վարմունքը կարող է մի պատանու սրտում առաջացնել այդքան հասուն, այդքան խոր և ջերմ զգացում...

Սակայն Լևոնն ավելի մեծահոգի և վեհանձն էր, քան կարող էի երևակայել: Նրա կեղեքվող կրծքի դառն հեծկլտանքի հետ դուրս էին գալիս միայն այս բառերը.

«Լուիզան պակասություն չունի... Լուիզան հրեշտակ է...»:

Եղել են մոլեռանդներ, որոնք կրակի միջից իրանց այրվող ձեռները պարզել են դեպի վեր, աղոթել աստծուն, որի անունով նրանք դատապարտվել են այրման: Այսպես էր և՛ Լևոնը: Անհուն տանջանքների բովում նա դեռ պաշտում էր յուր իդեալին, որովհետև դա նրա միակ աստվածուհին էր:

Նա զսպեց հեծկլտանքը, սրբեց արցունքը, ոտքի կանգնեց գդակը վերցնելով:

— Պետք է շնորհավորել սինյորա Ստեֆանիային,— ասաց:— Բայց այժմ ուշ է... վաղը... Ներողություն, սինյոր, Լուիզայի համար չէի լալիս... Հոգնած եմ... Գիտեք... գիտեք... Լուիզան զուր է ամուսնու հետ գնում Պարիզ... Կավալլարոն գնում է յուր ձայնն ավելի մշակելու... Լուիզան յուր ապագան կզոհի նրան... Բայց ի՞նձ ինչ... ի՞նձ ինչ...

Քանի մի րոպե նրան պաշարեց անձնասիրության և ամոթի զգացումը: Նա շփոթվեց յուր թուլությունից, արտասուքից: Շփոթվեց այնպես, որ երեսիս չէր ուզում նայել: Վերցրեց մի քանի անգամ մանդոլինան աննպատակ, հետ դրեց, գլխարկը ձեռքին սկսեց փնտրել նրան, ծիծաղեց կեղծ, անբնական ծիծաղով: Վերջապես, ճանկեց յուր թանձր մազերը, կանգնեց սեղանի մոտ և կարմրած աչքերը հառեց լամպարի լույսին: Չգիտեմ ինչու, միշտ նրա աչքերը ձգտում էին դեպի լույս: Նա սիրում էր նայել արեգակի շողերին, լամպարի լույսին, վառարանի կրակին... Եվ այդ լինում էր մանավանդ այն միջոցներին, երբ նրա մտքերը պղտորված էին, նրա հոգին խռովված էր...

Ես տանջվում էի իմ անզորությունից, որովհետև չգիտեի՝ ինչով մխիթարել մարմնացած տանջանքը:

Լռությունը տևեց երկար: Ես անցուդարձ էի անում, նա շարունակ կանգնած էր: Հանկարծ, շրթունքները կրծոտելով, գլխարկը մի ձեռքով խփեց մյուս ձեռի ափին, շուռ եկավ և, առանց ինձ հրաժեշտ տալու, արագ քայլերով դուրս գնաց...

Մանդոլինան մնաց սեղանիս վրա կարծես վշտացած, որ դարձյալ իրան մոռացան... Չէ՞ որ Լևոնը եկել էր նրան տանելու, որ վաղը նվագի շոգենավի վրա...

Ինձ պաշարեց զղջման զգացումը. ինչո՞ւ այդպես շուտ և անզգույշ հայտնեցի նրան լուրը: Ով գիտե՝ ուր վազեց և ինչ կարող է անել: Երկու անգամ բարձրացա վերև և, դրսից լսելով նրա ձայնը, հանգստացա, հետ եկա: Սկսեցի ինձ մխիթարել այն մտքով, որ կատարել եմ անկեղծ բարեկամի պարտք, բանալով Լևոնի աչքերը: Մտածեցի նաև, որ է՜հ, ինչ և լինի, տասնութ տարեկան պատանի է, հազիվ թե վիշտը նրա սրտում երկար ապրի: Լաց կլինի, լաց կլինի Լևոնը՝ կհանգստանա... Մտածում էի այսպես և, միևնույն ժամանակ, զգում, որ սխալված եմ...

Առավոտը զարթնեցի մի անսովոր ծանրություն սրտիս վրա: Շտապով խմելով մի բաժակ թեյ, գնացի վերև: Լևոնը տանը չէր: Ալմաստն ասաց, թե գիշերը, անկողին պառկելուց առաջ, տվել է հիսուն ռուբլի և համբուրվել հետը, թե գրեթե ամբողջ գիշերը նստած է եղել գրասեղանի քով, գրել է, ջնջել, պատռել: Առավոտը կրկին համբուրվել է նրա հետ և դուրս գնացել, տանը թողնելով կիթառը, որ ամեն օր հետը տանում էր:

— Նա տխո՞ւր էր,— հարցրի ես:

— Ոչ տխուր, ոչ ուրախ. այնպես էր, ինչպես միշտ:

Կիթառը տանն է, մանդոլինան սենյակումս. պարզ է, որ նա ոչ պանդոկ է գնացել, ո՛չ շոգենավ: Ո՞ւր կարող է լինել: Ես փափագեցի տեսնել նրան անպատճառ, հենց նույն ժամին. ես սաստիկ անհանգիստ էի: Դուրս եկա, պտտեցի թատրոնների շուրջը, անցա երկու անգամ Դերիբասյան փողոցը, ուր երբեմն Լևոնը զբոսնում էր: Չկար: Օրը կիրակի էր. մտածեցի, գուցե հայոց եկեղեցումն է. կիրակի օրերը երբեմն գնում էր պատարագ լսելու: Այնտեղ էլ չէր:

Ավելի քան երկու ժամ թափառելուց հետո վերադարձա տուն մտամոլոր: Թվում էր ինձ, որ մի բան եմ կորցնում, մի շատ թանկագին բան:

Դարբասի առջև հանդիպեցի Չաուշենկոյին: Նա Լևոնի սենյակից էր գալիս: Նա էլ էր փնտրում ընկերոջը, չգիտեմ ինչ որ «կարևոր» գործի համար: Եղել էր պանդոկներում, «Խերսոն» շոգենավի վրա, հարցրել էր. նավաստիները այսօր նրան չեն տեսել:

Պատմեցի նրան պատահածը:

— Օ՜, ունայնություն,— գոչեց բանաստեղծն յուր սովորական ոգևորությամբ.— ես միշտ ասել եմ, թե սերը դեպի կինը հոգու հիվանդություն է: Լևոնը վաղուց է ինձ խոստովանել, թե սիրահարված է այդ աղջկա վրա: Օ՜հ, ինչքա՞ն էր խոսում նրա մասին, ինչպես հառաչում... Պետք է գտնել նրան, հենց իսկույն... նա տաքարյուն է...

Խնդրեցի նրան մի քանի րոպե սպասել ինձ դրսում: Գնացի սինյորա Ստեֆանիայի մոտ: Անշուշտ Լևոնը այսօր եղել է նրա մոտ. չէ՞ որ ուզում էր շնորհավորել նրան:

Երջանիկ տրամադրության մեջ գտա Ստեֆանիային: Նա ուրախությունից երգում էր ու պարում Ռաիսայի մոտ այն րոպեին, երբ մտա սեղանատուն: Նա ասաց, թե հրավիրել է մի քանի բարեկամներ ու ծանոթներ, թե պետք է մի լավ զվարճանալ:

— Ա՜խ, սինյոր, այնքան ուրախ եմ, որ ուզում եմ բոլորին գրկել ու համբուրել:

«Միգուցե և ինձ» — ակամա մտածեցի ես, գրեթե երկյուղով նայելով նրա սյուների պես հաստ և ուժեղ կռներին:

Լևոնի մասին ասաց, թե առավոտյան եղել է յուր մոտ, շնորհավորել է, ձեռքը համբուրել:

— Նա քաղաքավարի պատանի է, իսկ և իսկ արտիստ: Կարծես հայրը վարսավիր չի եղել, այլ ջենտլմեն: Բայց ծիծաղելի էր, չէր հավատում Լուիզայի ամուսնությանը: Հեռագրերը տվեցի, ինքը կարդաց, մեկ էլ շնորհավորեց, բայց այնպես մտիկ արավ աչքերիս խեթ-խեթ, ապշած, որ, կարծես, նոր էր տեսնում ինձ: Հետո առանց դես առանց դեն ասաց. «Սինյորա Ստեֆանիա, մորս սիրեցեք, նա խեղճ կին է»: Առհասարակ շատ օտարոտի էր...

Այսքանը բավական էր, որպեսզի իմ մեջ ծագեր վատ նախազգացում: Դուրս գալով փողոց, Չաուշենկոյին հաղորդեցի իմ երկյուղը: Նա առաջարկեց գնալ քաղաքային թատրոնի կողմերը: Իցկոն այժմ պիտի այնտեղ լինի. նա կարող է գտնել Լևոնին:

Իցկոյին հանդիպեցինք յուր հասակի մի հույնի հետ սաստիկ վեճի բռնված: Հույնը կատաղել էր, հայհոյում էր Իցկոյին, անվանելով նրան «քոսոտ ջհուդ», «սատկած առնետ» և այլն: Իսկ Իցկոն միայն կրկնում էր. «դու ինքդ, դու ինքդ»:

Չաուշենկոն, սպառնալով հույնին գավազանով ջախջախել նրա գլուխը, ստիպեց նրան լռել: Հայտնվեց, որ վեճը Լևոնի պատճառով էր: Հույնը Լևոնի մրցակիցն էր թատրոնի վերնահարկում և շվացնում էր այն երգիչներին, որոնց նա ծափահարում էր: Նա Իցկոյի մոտ Լևոնին հայհոյել էր: Իցկոն պաշտպանել էր բացակա ընկերոջը և վեճի բռնվել:

Երբ Չաուշենկոն պատմեց ինձանից լսածը, Իցկոն, վերուվար թռչկոտելով, գոչեց.

— Իհե՛, իհե՛ խեղճ Լևոն...

Նա ևս գիտեր, որ Լևոնը միշտ երազում է Լուիզայի մասին, և պատմեց մեզ մի քանի մանրամասներ: Ի միջի այլոց ասաց, թե շատ տխրելիս Լևոնը գնում էր «Ալեքսանդրյան պարկ» կոչված զբոսավայրն ու այնտեղ ծովափի կողմում, մի հեռավոր նստարանի վրա նստում, կիթառը ծնկների վրա դրած, և մտիկ անում նավահանգստից դուրս եկող շոգենավին: Քանի-քանի անգամ Իցկոն հանդիպել է նրան այդ դրության մեջ, նա ասել է. «Իցկո, երբ մտիկ եմ անում մի հեռացող շոգենավի, ինձ թվում է, որ ես էլ նրա վրա ուրիշների հետ գնում եմ հեռու, հեռու երկրներ...»:

— Գնա՛նք Ալեքսանդրյան պարկ, այնտեղ է, երևի,— առաջարկեցի ես:

Տասը րոպեում հասանք զբոսավայրը, անցանք այդ ընդարձակ այգին երկայնությամբ ու լայնությամբ, նայեցինք բոլոր ծառուղիները.. չկար ու չկար Լևոնը...

— Ես վերադարձա տուն հոգնած և՛ ֆիզիկապես, և՛ հոգեպես, թողնելով Չաուշենկոյին և Իցկոյին որոնել իրանց կորած ընկերոջը...

Վատ նախազգացումս ինձ այնքան չարացրել էր, որ ես առանց որևէ պատրվակի հրաժարվեցի մասնակցել սինյորա Ստեֆանիայի այդ օրվա ուրախ խնջույքին: Ես պառկած էի հագուստով անկողնակալիս վրա և մտածում էի Լևոնի և միմիայն Լևոնի մասին: Նրա տխուր, հուսահատությամբ լի աչքերն էի հիշում վերջին րոպեին և նրանց մեջ կարդում էի մի փոքրիկ, բայց սքանչելի հերոսի հոգու անհուն տվայտանքը: Երևակայում էի նրան յուր թշվառ հոր դրության մեջ. հարբած, կեղտոտ, վեր ընկած թատրոնի դռների առջև, անցորդների ծաղրին ու սրախոսություններին ենթարկված...

Նայում էի նրա մանդոլինային, սիրտս մորմոքվում էր: Անշունչ գործիքը կարծես լեզու էր ստացել, ողբում էր յուր տիրոջը: Ես վերցրի նրան սեղանիս վրայից, քաշ արի պատի մի անկյունում, որ այլևս աչքիս չընկնի...

Մի քանի անգամ մատներս դիպան նրա լարերին, և նրանց թույլ հնչյունները հիշեցրին ինձ այն նշանավոր առավոտը, երբ Լևոնն առաջին անգամ նվագեց «Մադրիդի շրջմոլիկը»: Թշվա՛ռ շրջմոլիկ, ո՞ւր ես դու այժմ...

Իսկ այնտեղ, հարևան սենյակում ուտում, խմում, զվարճանում էին հրավիրվածները: Լսում էի Ռաիսայի ձայնը և սինյորա Ստեֆանիայի բարձրաձայն ուրախ ծիծաղը, որ առատ-առատ բխում էր նրա լայն, առողջ կրծքից... Փոքր առ փոքր նյարդերս թմրեցին. ես նիրհեցի, որովհետև գրեթե ամբողջ գիշեր չէի քնել... Կեսքուն և կեսարթուն դրության մեջ լսեցի ինչ-որ դղրդոց: Վեր թռա տեղիցս... դա Լևոնի մանդոլինան էր, որ ընկել էր պատից հատակի վրա: Նույն րոպեին, երբ գործիքը նորից քաշ էի անում պատին, դրսից լսեցի անսովոր աղմուկ: Շտապեցի նախասենյակ և այնտեղից հանդիպեցի սինյորա Ստեֆանիային յուր հյուրերի հետ: Նրանց դեմքերն արտահայտում էին զարմացում և երկյուղ:

— Ի՞նչ է պատահել, ի՞նչ է պատահել,— հարցնում էին միմյանց:

Մեր բնակարանի մուտքի առջև կանգնած էր այրի Ալմաստը և ձեռները տարածած դեպի ներքև, գոռում էր հրդեհում այրվողի պես: Երկու ոստիկան և մեր գավթապահը բարձրացնում էին սանդուղքով... Լևոնին: նրանց հետևից բարձրանում էին Չաուշենկոն և Իցկոն:

Նայելով Լևոնի թրջված հագուստին, կապտած դեմքին, ամեն ինչ հասկացա... Մնացյալն երկու խոսքով պատմեցին Չաուշենկոն և Իցկոն: Լևոնին հանել էին ջրից նավաստիները «Խերսոն» շոգենավի տակից, որ երկու շաբաթից հետո պիտի տաներ նրան Իտալիա...